

POTPISIVANJE PROTOKOLA IZMEĐU JUGOSLAVIJE I SVETE STOLICE 1966. GODINE GENEZA - ZNAČENJE - ODJECI

Stjepanović, Monika

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:500060>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**POTPISIVANJE PROTOKOLA IZMEĐU
JUGOSLAVIJE I SVETE STOLICE 1966.
GODINE
GENEZA – ZNAČENJE – ODJECI**

MONIKA STJEPANOVIĆ

Split, 2020.

Odsjek: Povijest

Studij: Povijest i Povijest umjetnosti

Predmet: Hrvatska povijest 20. stoljeća

**POTPISIVANJE PROTOKOLA IZMEĐU JUGOSLAVIJE I SVETE
STOLICE 1966. GODINE
GENEZA – ZNAČENJE – ODJECI**

Student:

Monika Stjepanović

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Trogrlić

Split, rujan 2020.

Sadržaj

1.	UVOD.....	1
2.	DO PREKIDA DIPLOMATSKIH ODNOSA.....	2
2.1.	Odnos Katoličke crkve i Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata.....	2
2.2.	Slučaj Stepinac	4
2.3.	Prekid diplomatskih odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije	8
3.	PREMA POBOLJŠANJU ODNOSA	13
3.1.	Drugi vatikanski koncil	13
3.1.1.	Vjerski tisak	16
3.2.	Pontifikati papa	17
3.2.1.	Ivan XXIII.....	17
3.2.2.	Pavao VI.....	18
3.3.	Pravni položaj vjerskih zajednica prije potpisivanja Protokola	19
3.4.	Poboljšanje crkveno-državnih odnosa.....	22
3.5.	Biskupske konferencije	24
3.5.1.	Biskupska konferencija 1960. godine	24
3.5.2.	Biskupske konferencije iz 1961. i 1962. godine	25
4.	PREGOVORI.....	26
4.1.	Prve naznake o mogućem početku pregovora između Svete Stolice i Jugoslavije ...	26
4.2.	Početak službenih pregovora između Svete Stolice i Jugoslavije.....	28
4.3.	Beogradski pregovori	30
4.4.	Biskupska poslanica i proslava u Sinju 1965. godine	35
4.5.	Rimski pregovori.....	37
4.6.	Završni dogovori	39
5.	POTPISIVANJE <i>PROTOKOLA</i>	41
6.	REAKCIJE NA POTPISIVANJE <i>PROTOKOLA</i>	45
6.1.	Reakcije u Jugoslaviji.....	45

6.2. Reakcije u inozemstvu	48
7. ZAKLJUČAK.....	52
8. BIBLIOGRAFIJA.....	54
8.1. Literatura	54
8.2. Tiskani izvori.....	55
8.3. Tisak.....	56
8.4. Internetski izvori	56
Sažetak	57
Abstract.....	58
Prilozi.....	60

1. UVOD

Cilj je ovoga diplomskog rada prikazati crkveno-državne odnose od 1945. do 1966. godine, s posebnim osvrtom na potpisivanje *Protokola*.

Rad se temelji na dostupnoj literaturi i objavljenim izvorima. Autor čija su djela najviše korištena u ovom diplomskom radu je Miroslav Akmadža, koji donosi i arhivsku građu u svojim radovima; kao i autorica Radmila Radić. Korišteno je i djelo Agostina Casarolija, *Mučeništvo strpljivosti*, koji donosi svoj osvrt na pregovore između Svete stolice i Jugoslavije na kojima je osobno sudjelovao.

Rad se može podijeliti na tri tematske jedinice. Prvu, u kojoj je opisano stanje do prekida diplomatskih odnosa, drugu, koja obrađuje razdoblje zatopljavanja crkveno-državnih odnosa i treću, kada konačno dolazi do potpisivanja *Protokola*.

Naglasak u ovome radu stavljen je na razdoblje nakon smrti Alojzija Stepinca kada dolazi do promjene stava komunističkog režima prema Katoličkoj Crkvi. Međutim, kako bi se dobio cjeloviti dojam na crkveno-državne odnose i kako bi se razumjeli temelji razmimoilaženja ovih dviju suprotstavljenih strana, bilo je potrebno opisati stanje u crkveno-državnim odnosima tijekom Drugog svjetskog rata i poraća, a s time u vezi i suđenje Alojzija Stepinca, odnosno razlozi zbog kojih do njega dolazi. Spominju se i pitanja vjerske slobode, vjeronauka, vjerkog tiska, svećeničkih udruženja i dr. oko čega su Katolička Crkva i jugoslavenska vlada imale različita viđenja. Također, navedeni su članci Ustava i zakoni koji govore o pravnom položaju vjerskih zajednica u Jugoslaviji prije potpisivanja sporazuma sa Svetom stolicom. Apostrofira se stav jugoslavenskih biskupa o navedenim pitanjima, koji oni iznose na biskupskim konferencijama, a koji se često poklapa s mišljenjem Svete stolice, iako će se razilaziti kada se bude govorilo o samom *Protokolu*. Posebna pozornost posvećena je Drugom vatikanskom koncilu nakon kojeg Katolička Crkva mijenja svoj odnos prema komunističkim državama. Opisan je cijeli tijek, često mučnih, pregovora i stavovi njihovih sudionika. Na kraju se donose reakcije na sporazum, u domovini i u inozemstvu.

Stoga ovaj diplomski rad nastoji, barem donekle, odgovoriti na pitanje kako je od stanja u kojem se nastojalo Katoličku Crkvu u Jugoslaviji odvojiti od Rima, došlo do potpisivanja sporazuma između Svete stolice i Jugoslavije.

2. DO PREKIDA DIPLOMATSKIH ODNOSA

2.1. Odnos Katoličke Crkve i Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata

Sukob Katoličke Crkve i komunizma započinje poslanicom pape Pia XI. *Divini Redemptoris* iz 1937. godine u kojoj se komunizam definira kao „u biti zao“. Prema toj poslanici svećenici nisu smjeli surađivati s komunistima.¹ Zato ni ne čudi nepovjerenje koje je nastalo nakon Drugog svjetskog rata između Katoličke Crkve u Hrvatskoj i nove komunističke vlasti.² Komunistička partija preuzela je vlast u poslijeratnoj Jugoslaviji. U stvarnosti je KPJ upravljala najvećim dijelom države još od kapitulacije Njemačke 7. svibnja 1945. godine.³ Katolička Crkva u Hrvatskoj nije s oduševljenjem dočekala ideju o novoj jugoslavenskoj državi, sjećajući se strahovlade iz vremena prve Jugoslavije.⁴ Jugoslavenski komunisti nastojali su potisnuti religiju u svakodnevnom životu. Marksisti su smatrali kako je religija „glavno ideološko oruđe eksploatatora u borbi protiv potlačenih masa i protiv oslobađanja čovjeka“. Religija je trebala postati privatna stvar pojedinca, a takav stav o religiji trebao se usvajati kroz školu i vojsku. Komunisti su smatrali kako vjerske i nacionalne razlike neminovno dovode do sukoba, a jedina religija koja je mogla povezati različite ljude, bilo prema vjerskoj, bilo prema nacionalnoj osnovi, bio je ateizam. Kako nikome nisu mogli zabraniti da vjeruje, komunisti su nastojali deklarirane vjernike potisnuti iz javnog života.⁵ Komunističkoj partiji prvenstveno je smetala Katolička Crkva, jer se ona, za razliku od pravoslavnih crkava, u izboru biskupa i nadbiskupa oslanjala na Svetu stolicu i Papu.⁶ Također, imala je obrazovane svećenike i dobar materijalni položaj, kao i podršku iz inozemstva. Neodvojivošću Katoličke Crkve od Svete stolice s jedne te podrške Svete stolice Italiji s druge strane, komunisti su opravdavali svoj stav prema Katoličkoj Crkvi koju su optuživali da je surađivala s neprijateljskom vlašću.⁷ Katolička Crkva bila je jedina organizacija nad kojom KPJ nije imala nadzor, pa je zbog toga postala i jedino uporište

¹RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. -1991. Od zajedništva do razlaza*, Zagreb, 2006., str. 98.

²AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, Zagreb – Slavonski Brod, 2013., str. 15.

³MIKIĆ, A. (2016). *Crkveno i društveno značenje Glasa koncila od 1963. do 1972.* Doktorski rad. Zagreb: Hrvatski studiji, str. 8.

⁴AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 17.

⁵RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. -1991.*, str. 98-99.

⁶ĆOSIĆ, Mirko, *Prijepor Crkve i komunizma: s posebnim osvrtom na stanje u bivšoj Jugoslaviji*, Zagreb, 2018., str. 164.

⁷RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. -1991.*, str. 99.

oporbe, obzirom da višestranačje nije postojalo.⁸ Na odnos Katoličke Crkve prema komunističkim vlastima utjecala su i ubojstva katoličkih svećenika od strane partizana, koja su se događala i tijekom Drugog svjetskog rata i tijekom poraća.⁹ Neki svećenici bili su sudionici bleiburškog „križnog puta“ na kojem su mnogi likvidirani.¹⁰ „Svećenici su stradali jer su ih komunisti zbog njihova protukomunizma doživljavali kao bitnu prepreku „drugoj etapi” revolucije“. Manje su pogibali u vojnim operacijama, a češće su bivali smaknuti. Najveći broj ubijenih svećenika Katoličke, ali i Srpske pravoslavne Crkve stradao je od strane partizana i ustaša. Različiti autori daju različite podatke o broju ubijenih svećenika Katoličke Crkve, ali i o godinama kada su ti svećenici ubijeni.¹¹ Broj ubijenih kreće se između 320 i 434.¹² To je rezultiralo i time da tijekom 1946. godine 227 župa nije bilo popunjeno.¹³ Nakon rata „župnici iz više župa bili su odvedeni i po prijekom sudu likvidirani“. Neki su podvrgnuti suđenjima na kojima su dobivali smrtnu ili dugu zatvorsku kaznu. Osuđivani su za „protudržavnu“ ili „protunarodnu“ aktivnost. Među osuđenima bili su i biskupi.¹⁴ Da je politika KPJ bila promjenjiva svjedoči i činjenica kako je 23. lipnja 1942. godine uvedeno slavljenje Božića među partizanima, a svećenici partizani imali su križ na rukavima.¹⁵ Možda je upravo raskid s Moskvom 1948. godine utjecao da Jugoslavija od SSSR-a ne preuzme princip po kojemu se država miješa u crkvena imenovanja, kao što je to bio slučaj u nekim drugim zemljama, i što je Katoličkoj Crkvi u Jugoslaviji onda davalo slobodu barem u tom području.¹⁶

Nakon Drugog svjetskog rata ukinut je vjeronauk u osnovnim i srednjim školama, pa su svećenici držali vjeronauk u crkvama. Bile su zabranjene i procesije i vanjske crkvene manifestacije. Škole, koje je držala Crkva, proglašene su privatnim, dok su neke bile ukinute. Obustavljeno je katoličko novinarstvo i crkvena izdavačka djelatnost, a Crkvi su oduzete tiskare. Mnoga imanja oduzeta su Crkvi agrarnim zakonom. „Vjernici nisu mogli zauzimati

⁸AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 16.

⁹MIKIĆ, A. (2016). *Crkveno i društveno značenje Glasa koncila od 1963. do 1972.* Doktorski rad. Zagreb: Hrvatski studiji, str. 13.

¹⁰VIDOVIĆ, Mile, *Povijest Crkve u Hrvata*, Split, 1996., str. 440.

¹¹RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. -1991.*, str. 100-101.

¹²Lucijan Kordić/1941. - 1951.: 320; Ante Beljo /1941. -1949.: 330; Alojzije Stepinac /1941. - 1945.: 332; Ivo Omrčanin /1940.- 1946.: 380; Vinko Nikolić/1941.-1954.: 384; Jozo Tomašević /1941. – 1951.: 385; Stjepan Kožul /1935. – 1990.: 434. Prema RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. -1991. Od zajedništva do razlaza*, Zagreb, 2006., str.101.

¹³RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. -1991.*, str. 103-104.

¹⁴VIDOVIĆ, Mile, *Povijest Crkve u Hrvata*, str. 440-441.

¹⁵RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. -1991.*, str. 103-104.

¹⁶CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, Zagreb, 2001., str. 319.

visoke položaje u državnoj upravi, prosvjeti, vojsci, poduzećima itd.“, a pritisak je vršen na sve vjernike koji su radili u državnim ustanovama i poduzećima.¹⁷

Diplomatski odnosi između Jugoslavije i Svete stolice uspostavljeni su u listopadu 1945. godine.¹⁸

2.2. Slučaj Stepinac

Zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac još 1940. godine komunizam je nazvao najvećim suvremenim neprijateljem Katoličke Crkve te istaknuo kako se s komunistima ne može surađivati „dok se ne odreknu svojega nauka i svojih zločinaštva i tako prestanu biti ono što jesu“, a u propovijedi 1941. godine rekao je „da je komunizam negacija svake istine i pravde i kao takav najveća zapreka miru“.¹⁹ Stepinac je prvi puta uhićen 17. svibnja 1945. godine. Optuživan je za suradnju s okupatorom. Nekoliko dana prije Pavelićeva odlaska iz Zagreba, Pavelić je Stepincu ponudio „da preuzme vlast kao vršitelj dužnosti, što je bilo u skladu s tradicijom, da nadbiskup zagrebački u slučaju da Hrvatski sabor ostane bez predsjednika vrši tu dužnost do izbora novog predsjednika“. Međutim, Stepinac je ponudenu vlast odbio. Pavelić je predlagao Stepincu i da skupa s njim napusti državu, što je nadbiskup također odbio. Izjavio je kako je činio sve kako bi spriječio ustaške zločine.²⁰

Sastanak Josipa Broza Tita i predstavnika Zagrebačke nadbiskupije održao se 2 lipnja 1945. godine. Sastanku su nazočili Franjo Salis- Seewis, Josip Lach, Nikola Borić, Stjepan Bakšić, Nikola Kolarek, Andrija Živković, Karlo Grimm, Mijo Selec i provincijali franjevac i dominikanaca. S Titom su došli Vladimir Bakarić, predsjednik hrvatske vlade i Svetozar Ritig²¹, predsjednik Komisije za vjerske poslove.²² Predstavnicima zagrebačkog katoličkog svećenstva Tito je savjetovao odvajanje od Rima. Ideji zbližavanja Južnih Slavena u Jugoslaviji pod ruku je išla ideja o nacionalnoj crkvi.²³ Zastupnici zagrebačkog svećenstva govorili su o ulozi nadbiskupa Stepinca u vremenu Drugog svjetskog rata te su izrazili nadu

¹⁷VIDOVIĆ, Mile, *Povijest Crkve u Hrvata*, str. 441-443.

¹⁸Isto, str. 444.

¹⁹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 16.

²⁰Isto, str. 23-24.

²¹ Svetozar Ritig: kao katolički svećenik bio je uključen u partizanski pokret. Vjerovao je da može doći do pomirbe između komunističkog režima i vjerskih zajednica. Stoga se vlast njime služila „da bi javnosti pokazala da nije protiv vjere“. Nije uživao ugled kod svećenika i vjernika zbog djelovanja na strani jugoslavenske vlasti. „Jedna od najkontradiktornijih crkvenih osoba dvadesetog stoljeća u Hrvatskoj“. (Prema: AKMADŽA, Miroslav, „Svetozar Rittig - svećenik ministar u komunističkoj vladi“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice - VDG Jahrbuch, Vol. 15, No. 1*, Osijek 2008.)

²²AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 25.

²³RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. -1991.*, str. 105.

da će biti oslobođen, a osvrnuli su se i na uhićenja svećenika. Nakon ovoga razgovora, Stepinac je pušten na slobodu.²⁴ Sutradan je održan sastanak papina izaslanika opata Ramira Marcone i njegova tajnika Giuseppa Carmela Masuccinija te Tita i Vladimira Bakarića. Marcone je izrazio svoje nezadovoljstvo jugoslavenskom komunističkom politikom i jugoslavenskim medijskim izvještajima o Svetoj stolici.²⁵

Stepinac i Tito sastali su se 4. lipnja 1945. godine, ali taj sastanak nije dao rezultata. Stepinac je prosvjedovao zbog toga što se na vojnim sudovima ne slušaju svjedoci, ali i zbog uhićenja svećenika.²⁶ Predlagao je konkordat ili *modus vivendi*, kao i Titovo sastajanje s vodstvom HSS-a i nekim pristašama ustaškog pokreta.²⁷ Tito se nadao potpori Katoličke crkve u pitanju razgraničenja s Italijom, odnosno statusa Istre, „na što je nadbiskup Stepinac kazao da je Katolička crkva najzaslužnija što je Istra još danas hrvatska“. Miroslav Akmadža smatra kako je Tito uhićenjem Stepinca želio provjeriti njegov utjecaj u narodu, ali nije htio još više zaoštriti situaciju u državi zbog pitanja Koruške i Julijske krajine. Da je podrška naroda nadbiskupu Stepincu bila velika, pokazuje i hodočašće u Mariju Bistricu 8. srpnja 1945. godine na kojem se okupilo između 40 i 50 tisuća ljudi.²⁸

Odnos Katoličke Crkve i države pogoršala je i Biskupska konferencija iz rujna 1945., na kraju koje je napisano *Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije*. Biskupi su se posebno osvrnuli na ubijanja svećenika, zapljenu imovine i oduzimanje katoličkog tiska.²⁹ Također, vlast je prozivana i zato što optuženi nisu imali mogućnosti na pozivanje svjedoka ni obrane od strane odvjetnika. Biskupi su naglasili kako ni vjeronauk u školama više nije obavezan.³⁰ Pismo je pročitano po crkvama u državi, a dostavljeno je i vlastima,³¹ iako mnogi svećenici nisu uspjeli doći do njega jer ga je oduzimala milicija.³² „Pismo je, prema uvjerenju komunističke vlasti, lažno prikazivalo stanje i ohrabrivalo ustaše i drugu oporbu da aktivnije nastave terorizam. Za komunističku vlast upravo je to bilo bitno: povezati Pastirsko pismo s gerilskim djelovanjem križara da bi se kompromitirala Katolička crkva“.³³ Partijske su novine napadale

²⁴AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 25-26.

²⁵AKMADŽA, Miroslav, „Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine“, *Croatia Christiana periodica*, Vol. 27 No. 52, Zagreb 2003., str. 172-173.

²⁶RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. -1991.*, str. 106.

²⁷AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 26.

²⁸AKMADŽA, Miroslav, „Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine“, str. 173-174.

²⁹ČOSIĆ, Mirko, *Prijepor Crkve i komunizma*, str. 169.

³⁰RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. -1991.*, str. 106.

³¹ČOSIĆ, Mirko, *Prijepor Crkve i komunizma*, str. 169.

³²VIDOVIĆ, Mile, *Povijest Crkve u Hrvata*, str. 443.

³³RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. -1991.*, str. 106.

biskupe i nadbiskupa Stepinca³⁴, dok su vlasti pismo opisale kao „mobilizaciju katolika protiv nove Jugoslavije“.³⁵ Stepinac je kasnije rekao župniku Josipu Vranekoviću³⁶: „Sve bi oni meni oprostili, samo da nije onoga, za njih „nesretnoga“ pisma. Pa i to bi mi oprostili da sam ga kasnije opozvao“.³⁷ Sveta stolica istaknula je kako nikada u povijesti na prostoru Balkana nije bilo toliko mržnje prema Katoličkoj Crkvi.³⁸ Tome svjedoče i napadi na nadbiskupa Stepinca iz studenog 1945., kada je napadnut dok se vozio u autu dolazeći na otvorenje nove župe u Zaprešiću. Stepinčev tajnik, Ivan Šalić, uhićen je u studenom 1945. te je optužen da je blagoslovio križarsku zastavu.³⁹ Cijeli slučaj bio je akcija Ozne, a „posvećenje zastave u nadbiskupskoj kapelici bio je glavni dokaz o sprezi zagrebačkog nadbiskupa s križarima“.⁴⁰ Nagovještaj uhićenja nadbiskupa Stepinca bio je i razgovor Tita i upravitelja papinske nuncijature u Beogradu, Hurleya 30. siječnja 1946. godine, kada je Tito zatražio da se Stepinac zamijeni s položaja nadbiskupa, jer će ga u protivnom morati uhititi.⁴¹ I sam Stepinac, nakon objave pastirskog pisma, pretpostavljao je da će biti uhićen. U javnosti je, a posredstvom medija, nadbiskup Stepinac prikazivan kao zločinac, a Katolička Crkva kao suradnica fašista.⁴² Da je presuda donesena i prije sudskog postupka, pokazuju i konzultacije na koje je Josip Broz Tito pozvao glavnog tužitelja, Jakova Blaževića, što je u demokratskim državama nedopustivo. Nadbiskup Stepinac uhićen je 18. rujna 1946. godine. Sud je odlučio spojiti postupak Stepincu s postupkom Lisaku, Šaliću i dr., što je trebalo pokazati kako se sudi Alojziju Stepincu kao članu ustaške organizacije, a ne kao zagrebačkom nadbiskupu. Branitelji nadbiskupa Stepinca bili su Ivo Politeo i Natko Katičić.⁴³ Optužen je za suradnju s okupatorom i s Antom Pavelićem te da je imao nadzor nad katoličkim tiskom koji je surađivao s okupatorima. Također da je prekrštavao pravoslavne Srbe na katolicizam, da je obnašao dužnosti vojnog vikara dok su neki svećenici sudjelovali u ratnim zločinima, da je pretvorio misna slavlja u političke manifestacije te služio misu na godišnjicu osnivanja NDH, da je podržavao organizaciju križara koje je poticao na suradnju s ustašama. Nadalje, zbog božićne poruke Hrvatima koji su radili u Njemačkoj, optužilo ga se da je podupirao slanja

³⁴BENIGAR, Aleksa, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, Rim, 1974., str. 545.

³⁵ĆOSIĆ, Mirko, *Prijepor Crkve i komunizma*, str. 169.

³⁶ Josip Vraneković: župnik u Krašiću u vrijeme kada je Alojzije Stepinac tamo bio u kućnom pritvoru. Radio je bilješke o bitnim događajima. (Prema: ĆOSIĆ, Mirko, *Prijepor Crkve i komunizma*, str. 188.)

³⁷MIKIĆ, A. (2016). Crkveno i društveno značenje Glasa koncila od 1963. do 1972. Doktorski rad. Zagreb: Hrvatski studiji, str. 17.

³⁸BENIGAR, Aleksa, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, str. 545.

³⁹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 38-39.

⁴⁰RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. -1991.*, str. 107.

⁴¹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 41.

⁴²Isto, str. 65.

⁴³Isto, str. 67-69.

radnika u Njemačku.⁴⁴ Također, optužen je za spašavanje NDH i suradnju s Antom Pavelićem, Vlatkom Mačekom, Dražom Mihailovićem, Leonom Rupnikom i Gregorijem Rožmanom te da je pomogao u ugrožavanju državnog poretka države.⁴⁵ Tijekom suđenja skupljani su potpisi građana koji su tražili smrtnu presudu nadbiskupu Stepincu. Bakarić je stranim novinarima rekao da se nada kako će doći do suradnje Katoličke Crkve i Jugoslavije jer je Stepinac bio taj koji je sporazum onemogućavao. Presuda je izrečena 11. listopada 1946. godine. Nadbiskup Stepinac osuđen je na 16 godina zatvora s prisilnim radom te gubitkom političkih i građanskih prava u trajanju 5 godina. Brojne su reakcije na presudu, kako u državi, tako i u inozemstvu. Tako je član Francuske akademije, Francois Mauriac, povezo rezultat presude sa Stepinčevim odbijanjem prekida svoje crkve s Rimom.⁴⁶ Da je bio u pravu, potvrđuje i izjava Milovana Đilasa⁴⁷: „Da je on čvrst u svojem Hrvatstvu, to je prirodno i to nas ne bi smetalo, kad samo ne bi bio isto tako čvrst u svojoj odanosti katoličanstvu i papizmu. Da je poslušao Tita mogao je biti slobodan, ali što mu se može kad se neda svijati“, kao i Vladimira Popovića: “Da je samo proglasio hrvatsku Crkvu, odcijepljenu od Rima, mi bismo ga do oblaka uzdigli“, koje su dali prilikom razgovora s kiparom Ivanom Meštrovićem.⁴⁸ Crkveni krugovi smatrali su da je glavni razlog sukoba Katoličke Crkve i Jugoslavije to što je Tito želio stvaranje samostalne Katoličke Crkve u Hrvatskoj, ugledavši se na Pravoslavnu Crkvu u Srbiji. Na taj bi način Katolička Crkva došla pod državni utjecaj. Nije bilo bitno samo odvajanje Katoličke Crkve u Jugoslaviji od Rima, nego želja KPJ za stvaranjem „narodne crkve“.⁴⁹ Zbog reakcija svjetske javnosti na presudu nadbiskupu Stepincu, 1947. godine Vladimir Bakarić predložio je Stepincu da od Josipa Broza Tita zatraži pomilovanje, obećajući mu slobodu i mogućnost odlaska u inozemstvo. Međutim, nadbiskup je to odbio, zatraživši ponovno suđenje pred neovisnim sudom. Također, nije želio napustiti svoju biskupiju.⁵⁰ Tito je 1951. godine ponudio Svetoj stolici puštanje Stepinca na slobodu ako bi on otišao iz Jugoslavije u Vatikan ili u neku drugu državu. Iz Jugoslavije je tada poslan brzojav jugoslavenskim veleposlanstvima u zemlje

⁴⁴BENIGAR, Aleksa, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, str. 577- 578.

⁴⁵ANDREIĆ, Dominik, „Okolnosti suđenja zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu, analiza sudskoga spisa i pravne održivosti presude“, *Obnova*, Vol. 12, No 1., Zagreb 2019., str. 98-99.

⁴⁶AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 76-78.

⁴⁷ Milovan Đilas: nakon Drugog svjetskog rata bio je „rukovoditelj agitacijsko–propagandnog odjela, potpredsjednik vlade i predsjednik Narodne skupštine; oštar kritičar staljinizma i zagovornik demokratizacije komunističkog sustava“. Isključen je iz političkog života 1954. godine zbog optužbe za antipartijske stavove. Proveo je devet godina u zatvoru zbog tekstova objavljenih na Zapadu. (Prema: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, *Đilas, Milovan*. Pristupljeno: 11.9. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16908>)

⁴⁸BENIGAR, Aleksa, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, str. 641.

⁴⁹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 19.

⁵⁰BENIGAR, Aleksa, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, str. 641.

Istočnog bloka, u kojima je stajalo kako je Sveta stolica odbila jugoslavensku ponudu, povezujući takav čin s interesima vanjske politike talijanske vlade.⁵¹ Nadbiskup je 5. prosinca 1951. godine premješten iz zatvora u Lepoglavi u Krašić u kućni pritvor. Tito je jednom prilikom izjavio kako je Stepinac pušten kako bi se „Vatikanu izbilo propagandističko oružje iz ruke, oružje da je Stepinac mučenik“. Stepinac je i preminuo u Krašiću 10. veljače 1960. godine od krvne bolesti, iako je postojala sumnja da je nadbiskup bio trovan dok je boravio u zatvoru u Lepoglavi.⁵²

2.3. Prekid diplomatskih odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije

Sveti Otac imenovao je američkog biskupa Josepha Patricija Hurleya upraviteljem papinske nuncijature u Beogradu, dok je za jugoslavenskog predstavnika u Vatikanu imenovan Petar Benzon.⁵³ Papa Pio XII. imenovao je baš Hurleya na tu funkciju jer je on bio „istaknuti antifašist“.⁵⁴ Benzonov prethodnik Nikola Moskatela dao je ostavku zbog suđenja nadbiskupu Stepincu. Nakon dolaska Hurleya Masucci je napustio Jugoslaviju radi inzistiranja jugoslavenske vlade.⁵⁵

KPJ nastojala je stvoriti Hrvatsku katoličku Crkvu, „koja bi bila u formalnoj vezi sa Svetom Stolicom, ali bi bila pod nadzorom države“. Svoj stav o tom pitanju biskupi su izrekli u poslanici o kršćanskom odgoju mladeži iz 1946. godine: „kidanje odnosa s papinskim Rimom značilo bi likvidaciju živog kršćanstva i propast katolicizma u Jugoslaviji... Svi napadaji na papinstvo za nas će biti pobuda i opomena, da se još tješnje i srdačnije povežemo s Ocem kršćanstva na Petrovoj Stolici“. Kako Sveta stolica nije priznavala presudu nadbiskupu Stepincu, njega je zamijenio Franjo Šeper, „koji je tek nakon nadbiskupove smrti postao nadbiskup zagrebački u punom smislu“. Petar Benzon sastao se s mons. Dominikom Tardinijem, državnim podtajnikom Svete Stolice za izvanredne poslove, 27. svibnja 1947. godine u Rimu. Prije dolaska u Rim Benzon je dobio instrukcije od Tita u kojima mu je objašnjeno da bi „trebao prosvjedovati zbog zaštite „ratnih zločinaca“ u Zavodu sv. Jeronima u Rimu, iskazati stav da vlada nikad neće priznati imenovanja biskupa u Jugoslaviji bez svoje prethodne suglasnosti, da odgoj katoličkog svećenstva treba imati slavenski karakter, te da se u Jugoslaviji u crkvama uvede bogoslužje na slavenskom jeziku, u smislu tradicije Sv. Ćirila i

⁵¹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 82.

⁵²Isto, str. 83-84.

⁵³BENIGAR, Aleksa, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, str. 547.

⁵⁴AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 41.

⁵⁵Isto str. 43.

Metoda“. Pitanje Zavoda sv. Jeronima⁵⁶ bilo je problematično jer je za vlast on predstavljao „utočište ustaškog iseljništva“ u kojem su „djelovali okorjeli ustaški svećenici“. Posebno im je smetao svećenik Ivan Tomas koji je bio spiker *Radio Vatikana*.⁵⁷

Na sastanku je Benzon Tardiniju izložio stanje u Jugoslaviji, a Tardini se osvrnuo na suđenje nadbiskupu Stepincu te istaknuo kako je imenovanje biskupa moguće samo s državama s kojima Sveta Stolica ima poseban ugovor. U to vrijeme u *L'Osservatore Romano* objavljen je članak koji je govorio o progonu Crkve, a novine u Jugoslaviji najavljuvale su prekid diplomatskih odnosa. Biskupi su 26. travnja 1950. godine uputili predstavku Saveznoj vladi, Odjelu za vjerska pitanja, u kojoj su istaknuli važnost sporazuma koji bi uredio odnose između Crkve i Jugoslavije. Otklonili su pretpostavke kako Crkvi u Jugoslaviji najviše smetaju reforme koje su ih lišile posjeda, a time utjecale i na materijalni položaj Katoličke Crkve u Jugoslaviji.⁵⁸ Biskupi nisu bili zadovoljni „ukidanjem svih katoličkih vjerskih škola, sirotišta i odgojnih zavoda, zatiranje katoličkog tiska; postupno raspuštanje muških i ženskih redova, osobito na području Bosne i Hercegovine i Slovenije, zatvaranje i pljenidba bolnica, koje su pripadale ženskim redovničkim družbama; otpuštanje redovnica-bolničarki iz državne službe, oduzimanje crkvenih zgrada i prostorija, neprestano zatvaranje svećenika, poteškoće pri poučavanju djece i mladeži u školskom i crkvenom vjeronauku, zatvaranje nekih crkava i sl“. Istaknuli su da je Crkva otvorena za sporazum ili *modus vivendi*⁵⁹, ali da žele da se odnosi uredi putem izravnih pregovora sa Svetom stolicom, a ne putem svećeničkih udruženja koje je Sveta stolica zabranjivala.⁶⁰ Mirko Ćosić, pišući o svećeničkim udruženjima, navodi kako je „nakon ubijanja i zatvaranja svećenika započela nova faza progona Crkve“, ali i da su „sukobi vlasti i Katoličke crkve oko svećeničkih udruženja bili jedan od glavnih uzroka prekida diplomatskih odnosa Jugoslavije s Vatikanom“. Svećenička udruženja služila su raslojavanju „između državi naklonjenih svećenika, koji bi postali članovi svećeničkog udruženja, i nenaklonjenih svećenika, koji su odbijali učlaniti se u jednu

⁵⁶Papa Nikola V. utemeljio je Zavod sv. Jeronima u Rimu 1453. godine. U Zavodu su se okupljali hrvatski hodočasnici. Crkveni zavod sv. Jeronima osniva papa Leon XIII. 1901. godine za studente teologije i bogoslove koji su došli na više teološke studije u Rim. Nakon prosvjeda Crne Gore, 1902. godine, Zavod je namijenjem svim južnim Slavenima. Sporazumom iz 1928. godine, „Sveta Stolica predala je Zavod na upravljanje rektoru predloženom od strane vlade Kraljevine SHS“. Rektor Juraj Mađerec bio je na toj dužnosti do 1957. godine. (Prema: AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 219.)

⁵⁷AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 219-221.

⁵⁸Isto, str. 139-141.

⁵⁹Modus vivendi: „snošljiv odnos među načelno nepomirljivim stranama stvoren praktičnim prilagođivanjem i ustupcima, bez formalnoga sporazuma“; koristi se za „međunarodne sporazume koji samo privremeno uređuju neke odnose“. (Prema: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, *Modus vivendi*. Pristupljeno: 8.9. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41498>)

⁶⁰AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 142.

takvu organizaciju“. U njih su svećenici ulazili iz više razloga, neki su bili prisiljeni, a drugi zbog financijske pomoći. Svećenička udruženja osnivana su i u drugim vjerskim zajednicama.⁶¹ Alojzije Stepinac, koji se najviše protivio svećeničkim udruženjima⁶², jednom je prilikom rekao: „Nije važno koji cilj pred očima imaju svećenici, članovi udruženja, nego je važno koji cilj imaju osnivači i naredbodavci, a to je KP ili UDBA. Njezin pak cilj samo je jedan jedini...pomoću tih udruženja zavarati na neko vrijeme vjernike, razbiti unutarnju snagu Crkve i doći tako lakše do konačnog cilja, uništavanja svake vjere i Crkve, u prvom redu Katoličke crkve“. ⁶³ Akmadža tvrdi kako su udruženja imala za cilj „razbiti crkveno jedinstvo, koje je trebalo oslabiti moć crkvenog vodstva“. ⁶⁴ Na zasjedanju Biskupske konferencije iz 1950. godine donesen je dokument *Non expedit* („Nije dobro“), „kojim se osnivanje i rad takvih društava ne odobravaju jer nisu pod kontrolom biskupa“. Staleško udruženje katoličkih svećenika Hrvatske (SUKS) osnovano je 1952. godine u Sarajevu. ⁶⁵

Mons. Ritig doznao je da Sveta stolica ima uvjete za *modus vivendi* s Jugoslavijom: „da se riješi pitanje nadbiskupa Stepinca i biskupa Čule, provede što šira amnestija za svećenike, riješi pitanje vjeronauka u školama i crkvama bez smetnji na terenu, omogućiti veća sloboda katoličkog tiska, te prestane izolacija svećenstva u narodnom i javnom životu“. ⁶⁶ Stepinac je novinarima u zatvoru rekao „da mora postojati jasno razgraničenje između crkvene vlasti u duhovnim pitanjima i državne vlasti u svjetovnim pitanjima“, te da je protiv ukidanja vjeronauka. Također je istaknuo kako civilno vjenčanje može postojati, ali tek nakon sakramenta ženidbe u crkvi. ⁶⁷ Tito je na sjednici Politbiroa CK KPJ 15. siječnja 1952. godine rekao kako treba prekinuti odnose između Crkve i države, a stav Jugoslavije prema Svetoj stolici pogoršao se i nakon Londonske konferencije o Trstu iz svibnja 1952. godine, a čijom odlukom jugoslavenska vlada nije bila zadovoljna te je za tu odluku krivila Svetu stolicu. ⁶⁸ Jugoslavija je smatrala kako se „Crkva u tom sporu oko rješavanja granica između Jugoslavije i Italije svrstala na stranu Italije“. Vlasti su smatrale kako je „Crkva poslušnik Pape koji je etnički Talijan te zastupa interese Italije“. ⁶⁹ Nakon toga uslijedilo je ukidanje vjeronauka u školama kao i izbacivanje bogoslovnih fakulteta sa Sveučilišta. „Svi daljnji

⁶¹ČOSIĆ, Mirko, *Prijepor Crkve i komunizma*, str. 188-192.

⁶²AKMADŽA, Miroslav, *Franjo Šeper: mudrošću protiv jednoumlja*, Zagreb, 2009., str. 80.

⁶³ČOSIĆ, Mirko, *Prijepor Crkve i komunizma*, str. 194.

⁶⁴AKMADŽA, Miroslav, *Franjo Šeper: mudrošću protiv jednoumlja*, str. 15.

⁶⁵KAJINIĆ, Josip (2013). *Nadbiskup Franjo Šeper i crkveno-državni odnosi 1960.-1969.* Doktorski rad. Zagreb: Hrvatski studiji, str. 32-33.

⁶⁶AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 142-143.

⁶⁷AKMADŽA, Miroslav, „Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine“, str. 189.

⁶⁸AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 143.

⁶⁹KAJINIĆ, Josip, *Nadbiskup Franjo Šeper i crkveno-državni odnosi 1960.-1969.*, str. 35.

dogadjaji išli su u pravcu namjera da se prekinu odnosi s Vatikanom“.⁷⁰ Glavna tema na Biskupskoj konferenciji u rujnu 1952. godine bila su staleška udruženja katoličkih svećenika. Iz Vatikana su u tajnosti stigle upute biskupima kako svećenička udruženja predstavljaju prijetnju. Donesena je i izjava *Non licet* („Zabranjuje se“) „kojom se oštro osuđuju staleška udruženja katoličkih svećenika i zabranjuje njihovo osnivanje“. Međutim, vlasti su saznale kako iza odluke biskupa stoji Sveta stolica jer su dvojica biskupa radila bilješke koje su se kasnije pojavile u medijima.⁷¹ Jugoslavenska vlada deklaraciju *Non licet* smatrala je zadiranjem Svete stolice u jugoslavenske poslove. Sveta stolica odgovorila je pismom u kojem je stajalo da se pitanja na koja je ukazivala u svojim predstavkama moraju riješiti ako se odnosi Crkve i države žele riješiti. Pismo je vraćeno neotvoreno. Nakon što je pismo i objavljeno u *L' Osservatore Romano*, jugoslavenske vlasti izjavile su da je pismo izmišljeno.⁷²

U predstavci Biskupske konferencije iz 26. rujna 1952. godine biskupi su se osvrnuli i na probleme u odnosu Crkve i države: nepotpune vjerske slobode, uništavanje križeva uz ceste, uništavanje crkava, zabrane održavanja procesija, kažnavanje svećenika zbog propovijedi u kojima je rečeno nešto što ne odgovara vlastima, zabrana održavanja vjeronauka u školama i crkvama, zabrana milodara, uhićenja svećenika, ignoriranje pisama biskupa koja su poslana vlastima, ukidanje samostana, oduzimanje crkvene imovine, zabrana vjerskih novina i udruga i dr. Biskupi su izrazili sumnju u sređivanje odnosa Crkve i države, ali i istaknuli da će sa svoje strane biti lojalni vlasti te se nadaju da će to rezultirati slobodom vjeroispovijesti. Odgovor na predstavku nije stigao.

Odnosi su se još više zaoštrili kada je *Radio Vatikan* 29. studenog 1952. godine objavio da je Stepinac imenovan kardinalom.⁷³ Casaroli u svojoj knjizi piše kako „Pio XII. koji nije više imao namjeru kreirati nove kardinale, obvezom je smatrao ne uskratiti javno priznanje pred Crkvom pastiru koji je bio tako dostojan i kojega je toliko zlostavljao jugoslavenski režim“.⁷⁴ Tito je za odluku Svete stolice da Stepinca proglasi kardinalom rekao: „On je napravio i takvu podlost da je ratnog zločinca Stepinca proglasio za kardinala i hoće da mu metne kardinalski šešir. Vidite, on je uvrijedio čitavu našu zemlju. Zar nema u Jugoslaviji još drugih biskupa...ali ovo je politički biskup“. Državni mediji osudili su imenovanje nadbiskupa

⁷⁰AKMADŽA, Miroslav, „Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine“, str. 190.

⁷¹Isto, str. 191.

⁷²AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 145-146.

⁷³Isto, str. 144-146.

⁷⁴CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 306.

Stepinca kardinalom, a neki su članci govorili o „tzv. diplomatskim intrigama pape“. Također, mediji su prenosili i strane članke koji su osuđivali Katoličku Crkvu. Tito, Kardelj⁷⁵ i Bakarić optužili su Svetu stolicu da „vodi talijansku imperijalističku politiku“⁷⁶

Pomoćnik ministra vanjskih poslova 17. prosinca 1952. godine dao je prosvjedno pismo otpravniku poslova Apostolske nuncijature u Beogradu, Silviju Oddiju, u kojem je stajalo da nema razloga više održavati diplomatske odnose između Svete stolice i Jugoslavije,⁷⁷ „tražeći da Vatikan u najkraćem mogućem vremenu opozove svoju misiju u Beogradu“, što je monsijor Oddi i učinio 27. prosinca,⁷⁸ a zaštitu zgrade nuncijature prepustio je Veleposlanstvu Francuske Republike.⁷⁹ U pismu se „osudilo uplitanje Svete Stolice u unutarnja politička pitanja Jugoslavije, te je Svetu Stolicu optužilo za zloupotrebu autoriteta i poticanje svećenstva za protudržavno djelovanje i ugrožavanje napora pojedinih svećenika na normalizaciji odnosa“. Navelo se i da je „nužna odvojenost Crkve i države“. Mons. Silvio Oddi poslao je pismo Državnom tajništvu Svete stolice u kojem je napisao kako je jugoslavenska vlast nastojala udaljiti Katoličku Crkvu u Državi i vjernike od „utjecaja Svete stolice“ te kako su se vlasti žalile na „neprijateljsku djelatnost Vatikana“.⁸⁰

Vjekoslav Cvrle, u svojoj knjizi *Vatikan u suvremenom svijetu*, napisao je kako su diplomatski odnosi prekinuti „zbog nagomilanih negativnih pojava u uzajamnim odnosima, zbog miješanja Vatikana u unutrašnje poslove Jugoslavije i zbog pomanjkanja uvjeta za normalizaciju odnosa između Crkve i države, pri čemu je upozoreno na odgovornost Vatikana i Rimokatoličke crkve za takav ishod“.⁸¹

Kajinić smatra kako je prekid diplomatskih odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije „bio vrlo izvjestan“ te kako je imenovanje Stepinca kardinalom bio „idealni povod za domaću, ali prije svega svjetsku javnost, za prekid odnosa, uz obrazloženje kako se radi o osuđenom zločincu“.⁸²

⁷⁵Edvard Kardelj bio je potpredsjednik jugoslavenske vlade 1945–1963.; ministar vanjskih poslova 1948–1953; predsjednik Savezne skupštine 1963–1967.; član Predsjedništva SFRJ od 1974. do smrti; sekretar CK SKJ 1958–1966.; član Predsjedništva CK SKJ 1964–1979. i član Izvršnog biroa Predsjedništva CK SKJ 1969–1972. (Prema: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Kardelj, Edvard*. Pristupljeno: 3.9.2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30464>)

⁷⁶AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 146-147.

⁷⁷Isto, str. 146.

⁷⁸CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 307.

⁷⁹KAJINIĆ, Josip, *Nadbiskup Franjo Šeper i crkveno-državni odnosi 1960.-1969.*, str. 38.

⁸⁰Isto, str. 36.

⁸¹CVRLJE, Vjekoslav, *Vatikan u suvremenom svijetu*, Zagreb, 1980., str. 59.

⁸²KAJINIĆ, Josip, *Nadbiskup Franjo Šeper i crkveno-državni odnosi 1960.-1969.*, str. 38-39.

Iako nisu imali suglasnost Svete stolice za pregovore, biskupi su se s Titom sastali 8. siječnja 1953. godine.⁸³ Tito je želio vidjeti postoji li mogućnost za sporazum između jugoslavenske Katoličke Crkve i Države.⁸⁴ Odlučeno je da se napravi elaborat koji bi ponudio rješenje po pitanju odnosa Crkve i države. Sastanak biskupa s Josipom Brozom Titom bio je povod za pismo mons. Tardinija koje je bilo upućeno beogradskom nadbiskupu Josipu Ujčiću, v. d. predsjedniku jugoslavenske Biskupske konferencije, u kojem stoji kako Sveta stolica želi da se odnos Crkve i Jugoslavije riješi, ali da „biskupi nemaju kompetenciju sporazumijevanja u odnosima Crkve i nacionalnih vlada“.⁸⁵ Ritig je 2. lipnja 1953. godine napisao promemoriju za jugoslavensko državno vodstvo u kojoj je navedeno „da se s nadbiskupom Ujčićem suglasio o koristi da Sv. Stolica imenuje apostolskog delegata u Jugoslaviji“. Međutim, Ritig je ubrzo nakon toga umirovljen, a njegovi prijedlozi nisu zaživjeli.⁸⁶

3. PREMA POBOLJŠANJU ODNOSA

3.1. Drugi vatikanski koncil

Nadahnuće za Drugi vatikanski koncil papi Ivanu XXIII. došlo je na blagdan Obraćanja sv. Pavla.⁸⁷ Sam papa rekao je da ga je na sazivanje Koncila nadahnuo Duh Sveti, a mnogi će Koncil ocijeniti upravo kao „drugo događanje Duhova“.⁸⁸ Održavao se od 11. listopada 1962. do 8. prosinca 1965. godine u Vatikanu kroz četiri zasjedanja koja su održana u vrijeme papa Ivana XXIII. (prvo zasjedanje) i Pavla VI. (ostala tri zasjedanja). Osim predstavnika Katoličke Crkve na Koncil su došli i „predstavnici drugih kršćanskih crkava“.⁸⁹ Koncil, koji je okupio više od dvije i pol tisuće biskupa smatra se prekretnicom u povijesti Crkve, iako ga crkveni kritičari smatraju previše otvorenim. Hrvatski teolog Tomislav J. Šagi –Bunić izdvojio je četiri najbitnije točke koje je Koncil donio o Crkvi. „To su spoznaje da je Crkva *Narod Božji*, da je Crkva *misterij*, zatim osvješćenje o *važnosti mjesne Crkve* naspram univerzalnoj Crkvi, te spoznaja o ključnosti pojma zajedništva“. Konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu (*Gaudiam et spes*) propituje odnos prema kršćanima izvan Katoličke

⁸³AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 148.

⁸⁴CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 307-308.

⁸⁵AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 148-149.

⁸⁶Isto, str. 151.

⁸⁷BANAC, Ivo, *Hrvati i Crkva*, Zagreb, 2013., str. 114

⁸⁸MILIĆ, Marijo, *Pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.*, Split, 1998., str. 272.

⁸⁹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 266.

Crkve zalažući se za ekumenizam, kao i odnos prema nekršćanima i ateistima, ističući važnost dijaloga i razumijevanja.⁹⁰ Također, dokument definira ulogu Crkve u modernom svijetu te naglašava dostojanstvo čovjeka. Osvrće se na sve probleme tadašnjeg društva, od ekonomskih i političkih, do problema rata.⁹¹ „Koncil je definirao položaj i prava biskupa, uveo narodni jezik u liturgiju, oživio đakonat i dao laicima odgovornije mjesto u Crkvi“⁹², a svećenik je od tada okrenut licem prema vjernicima,⁹³ čime je postignuto neposrednije sudjelovanje vjernika na Misi. Oltar više nije priljubljen uz svetohranište, već je okrenut prema puku.⁹⁴ Koncil je utemeljio *teologiju svijeta*, koja se sastoji u priznavanju autonomije svijeta, a posebno kulture i znanosti; rastavljanju Crkve od države; priznavanje pluralističke koncepcije društva u kojem ističe svoju neutralnost; isticanju moralne funkcije Crkve; te u već spomenutom „dijalogu umjesto osuda“.⁹⁵ „Koncil nije bio doktrinalan, nego reformski; donio je šesnaest dekreta, a ni jednu dogmu“. Kako bi se koncilski zaključci i sprovodili u djelo, imenovane su papinske komisije (Komisija za reformu crkvenog prava, Vijeće za liturgijsku reformu, Sekretarijat za jedinstvo kršćana i Komisija za sredstva društvenog priopćavanja).⁹⁶ „Ovaj se Koncil razlikovao od dotadašnjih koncila jer se obraćao cijelom svijetu, za razliku od prijašnjih crkvenih sabora koji su uglavnom bili obrambenog karaktera zaštite Crkve od krivih nauka i negativnih vanjskih utjecaja“. U koncilskim raspravama koristi se termin *rivestimento*⁹⁷ koji opisuje kako vjerske istine treba objasniti suvremenim jezikom.⁹⁸

Na Koncilu su prisustvovali i hrvatski biskupi, čak njih 24 od 27., „i bili su najbrojniji od svih socijalističkih zemalja“.⁹⁹ „Šeper je bio članom pripravne komisije za sakramente, pripravne centralne komisije, a na Koncilu je izabran za člana teološke komisije. Upozoravao je da u Crkvi ima onih koji su svojim odbojnim stavom prema modernom svijetu dali povoda ateizmu te da valja jasno proglasiti kako je onaj kruti konzervativizam i nepokretljivost stran duhu Evanđelja“. Također, zalagao se i za ponovno uvođenje đakona.¹⁰⁰ Splitsko-makarski

⁹⁰BANAC, Ivo, *Hrvati i Crkva*, str. 115-116.

⁹¹CVRLJE, Vjekoslav, *Vatikanska diplomacija*, Zagreb, 1992., str. 73.

⁹²Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Koncil*. Pristupljeno: 19. 8. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32720>.

⁹³KRIŠTO, Jure, *Stoljeće naroda i Crkve: : povijest Katoličke Crkve u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u 20. stoljeću*, Zagreb, 2019.,str. 538.

⁹⁴MILIĆ, Marijo, *Pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.*, str. 276.

⁹⁵VUŠKOVIĆ, Boris; Vrcan, Srđan, *Raspeto katoličanstvo*, Zagreb, 1980., str. 32-33.

⁹⁶MILIĆ, Marijo, *Pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.*, str. 276.

⁹⁷Rivestimento: preoblačenje (Prema: ĆOSIĆ, Mirko, *Prijepor Crkve i komunizma*, str. 249.)

⁹⁸ĆOSIĆ, Mirko, *Prijepor Crkve i komunizma*, str. 248-249.

⁹⁹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 266.

¹⁰⁰KRIŠTO, Jure, *Stoljeće naroda i Crkve*, str. 539.

biskup Frane Franić zalagao se za ekumenizam¹⁰¹, a govorio je i o „hrvatskom iskustvu uporabe narodnog jezika u liturgiji, što je vjerojatno pridonijelo uvođenju živih jezika u slavljenje euharistije“, kao i o dijalogu s ateistima.¹⁰² Franić je bio član Doktrinarne komisije.¹⁰³

Prije Koncila biskupi su teško dobivali putovnicu i dozvolu za putovanje u inozemstvo. Ako bi koji biskup želio putovnicu morao je posjetiti Komisiju za vjerske zajednice gdje bi ga se ispitivalo.¹⁰⁴ Biskupima se za odlazak na Drugi vatikanski koncil nisu izdavale stalne putovnice, nego su svaki put trebali podnositi nove zahtjeve. Komisija je mogla nekom biskupu, čije ponašanje nije bilo u skladu sa željama vlasti, odbiti izdati putovnicu,¹⁰⁵ pa su tako na prvo zasjedanje Koncila vlasti pustile sve biskupe osim biskupa Pavlišića.¹⁰⁶ Također, i kada bi dobili putovnicu, biskupi bi bili upozoreni „da se u inozemstvu ne bi susretali s političkom emigracijom i davali izjave na štetu režima“.¹⁰⁷

Jugoslavenska vlast nije bila zadovoljna izložbom *Mučeničke crkve pod komunizmom*, „na kojoj su izloženi dokumenti koji ilustriraju patnje katolika i drugih kršćana za posljednjih 40 godina u dvadesetak država“. „Na sjednici Savezne komisije za vjerska pitanja održanoj 21. studenog 1962. godine zaključeno je, da se ne smije dozvoliti, da reakcionarni biskupi i svećenici razviju inicijativu u pogledu provođenja odluka Koncila ili objašnjavanja stavova, koji su na njemu došli do izražaja po svojim shvaćanjima i nastojanjima“. Moma Marković, koji je imenovan predsjednikom Savezne komisije 1962. godine, rekao je „da biskupi trebaju svoje stavove uskladiti s novom linijom i postavkama Koncila, da bi se stvorio modus vivendi i sl.“.¹⁰⁸ Vlast nije bila zadovoljna Šeperovim govorom o nacrtu Deklaracije o vjerskoj slobodi u kojem je rekao „kako je uzaludno očekivati, da će se vjerska sloboda svuda poštivati, te da država ne može biti neki arbitar u pitanju vjere, jer je to urođeno i neotuđivo pravo svakog čovjeka“. Biskup Čekada upozoravao je na opasnost od komunizma i tražio da se Koncil direktno obrati OUN-u i traži izdavanje proklamacije o zaštiti vjerskih sloboda i vrši nadzor nad poštivanjem tih sloboda u pojedinim zemljama“. Biskup Franić proglašen je najkontroverznijim jugoslavenskim biskupom.¹⁰⁹

¹⁰¹BANAC, Ivo, *Hrvati i Crkva*, str. 116.

¹⁰²KRIŠTO, Jure, *Stoljeće naroda i Crkve*, str. 539.

¹⁰³VIDOVIĆ, Mile, *Povijest Crkve u Hrvata*, str. 460.

¹⁰⁴KRIŠTO, Jure, *Stoljeće naroda i Crkve*, str. 562.

¹⁰⁵AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 253.

¹⁰⁶KRIŠTO, Jure, *Stoljeće naroda i Crkve*, str. 562.

¹⁰⁷VIDOVIĆ, Mile, *Povijest Crkve u Hrvata*, str. 458.

¹⁰⁸AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 266-267.

¹⁰⁹ Isto, str. 314.

Ambasador Ivo Vejvoda i Petar Ivičević, državni podsekretar u SIV-u i član SKVP, nazočili su zadnjoj javnoj sjednici, prijemu kod pape i državnog tajnika Svete stolice Cicognanija i na svečanoj sjednici zaključivanja Koncila.¹¹⁰ Pavao VI. je Vejvodi rekao: „Ne možete sebi predstaviti koliku mi radost čini prisustvo vaše Misije ovom prilikom, posebno zbog toga što predstavlja jednu prijateljsku i susjednu zemlju, koja nam je posebno bliska. Upućujem ovim povodom rukovodećim ljudima Jugoslavije pozdrave i moje poštovanje“. Jugoslavija je ocijenila da se Sveta Stolica nakon Koncila sve više uključuje u rješavanje svjetskih problema.¹¹¹ Za Jugoslaviju su bile važne točke Koncila koje su se odnosile na dijalog s ateističkim društvima. „Tako se rad koncila morao odraziti i na odnose Katoličke crkve prema Jugoslaviji, tj. trebalo je novim pomirljivijim pristupom pokušati poboljšati položaj Katoličke crkve u Jugoslaviji“.¹¹²

3.1.1. Vjerski tisak

Čak ni s poboljšanjem crkveno-državnih odnosa nakon 1960. godine u Hrvatskoj nisu izlazile katoličke novine, osim vjesnika nekih biskupija.¹¹³ Tek je s Koncilom uslijedila i obnova vjerskog tiska, a time i obnova vjerskoga života u Jugoslaviji, jer se u to vrijeme mijenjaju odnosi države i Crkve.¹¹⁴ Zagrebački franjevci Zorislav Lajoš i Bonaventura Duda i kapucin Tomislav Šagi-Bunić dobili su ideju o pokretanju biltena koji bi donosio novosti s Drugog vatikanskog koncila.¹¹⁵ Bilten je i pokrenut tijekom prvog zasjedanja sabora 1962. godine pod nazivom *Glas s Koncila*. Prvi broj promijenjenog naslova, *Glas Koncila*, izašao je 29. rujna 1963. godine na početku drugog zasjedanja.¹¹⁶ Šeper je za urednika imenovao zagrebačkog pomoćnog biskupa Franju Kuharića „računajući, da se državne vlasti neće usuditi udariti na urednika koji je ujedno i biskup“.¹¹⁷

¹¹⁰AKMADŽA, Miroslav, „Pregovori Svete Stolice i Jugoslavije i potpisivanje protokola iz 1966. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 36 No. 2, Zagreb 2004., str. 495.

¹¹¹RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice 1945.-1970. II*, Beograd, 2002., str. 523.

¹¹²AKMADŽA, Miroslav, „Pregovori Svete Stolice i Jugoslavije i potpisivanje protokola iz 1966. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 36 No. 2, Zagreb 2004., str. 495.

¹¹³Isto, str. 259.

¹¹⁴BANAC, Ivo, *Hrvati i Crkva*, str. 116.

¹¹⁵AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 301.

¹¹⁶KRIŠTO, Jure, *Stoljeće naroda i Crkve*, str. 541.

¹¹⁷AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 301-302.

3.2. Pontifikati papa

3.2.1. Ivan XXIII.

Angelo Giuseppe Roncalli odrastao je zajedno sa svojih trinaestero braće i sestara u siromašnoj seljačkoj obitelji. Bio je biskupski tajnik u Bergamu i predavač crkvene povijesti. Rekrutiran je u Prvom svjetskom ratu. Kasnije je postavljen za voditelja Kongregacije za širenje vjere. Bio je i apostolski delegat u Bugarskoj, Turskoj, Grčkoj i nuncij u Parizu. Kardinalom postaje 1953. godine. Na blagdan sv. Karla Boromejskog 1958. godine postao je papa uzevši ime Ivan XXIII.¹¹⁸ Ostao je poznat kao „Ivan dobri“ i „otac siromaha“.¹¹⁹ Povećao je broj kardinala, sazvao prvi dijecezanski sinod i Drugi vatikanski koncil, po čemu je ostao najzapamćeniji. Zagovarao je dijalog i pomirbu s Crkvama izvan Katoličke Crkve, što potvrđuje i njegov sastanak s anglikanskim nadbiskupom, kao i kad je „iz obreda Velikog Petka dao izbaciti „optužujuće“ i „uvredljive“ dijelove o Židovima“. „Sve Ivanove enciklike su više pastoralne nego dogmatske“. Npr. u enciklici *Pacem in terris* iz 1963. godine „obraća se cijelom ljudskom rodu i pojašnjava kako temelj svjetskog mira mora proisteći iz prepoznavanja prava i dužnosti“.¹²⁰ Enciklika je napisana nakon krize na Kubi tijekom koje je Ivan XXIII. „bio svojevrsni posrednik između Hruščova i Kennedyja“.¹²¹ Bio je otvoren za razgovor sa zemljama Istočnog bloka.¹²² „Pokušavao je Crkvu izvesti iz pat-pozicije blokovske podjele svijeta, a napose osloboditi Crkvu svakoga političkog utjecaja“¹²³, za što mu se ukazala prilika tijekom zasjedanja Drugog vatikanskog koncila. Obećavši da tijekom zasjedanja Koncila neće kritizirati komunistički sustav, papa je patrijarhu Ruske pravoslavne Crkve predložio da pošalje promatrače na Koncil. U Rim su tako stigli protojerej Vitalij Borovoj i arhimandrit Vladimir Kotljarov.¹²⁴ U enciklici *Mater et magistra* papa „govori o komunizmu i kršćanstvu kao o dvama temeljno protivnim i nespojivim svjetonazorima“.¹²⁵ Termin *aggiornamento*¹²⁶, kojega je prvo upotrijebio Ivan XXIII. naglašava „to da Crkva mora uhvatiti korak sa suvremenim svijetom koji se nezaustavljivo mijenja“. Radilo se o „tome da se suvremenom čovjeku na razumljiv način ponovo ponudi vječna i suvremena

¹¹⁸MILIĆ, Marijo, *Pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.*, str. 271-272.

¹¹⁹Isto, str. 274.

¹²⁰Isto, str. 272-274.

¹²¹ĆOSIĆ, Mirko, *Prijepor Crkve i komunizma*, str. 239.

¹²²MILIĆ, Marijo, *Pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.*, str. 272-274.

¹²³ĆOSIĆ, Mirko, *Prijepor Crkve i komunizma*, str. 239.

¹²⁴ Isto, str. 241.

¹²⁵Isto, str. 245.

¹²⁶Aggiornamento: podanašljenje, posadašljenje (Prema: ĆOSIĆ, Mirko, *Prijepor Crkve i komunizma*, str. 249.)

novost one izvorne evanđeoske poruke koju je donio Isus iz Nazareta i koja je i danas aktualna i mlada“.¹²⁷

Kada je ocjenjivala politiku Svete stolice nakon izbora Ivana XXIII., jugoslavenska vlada izdvojila je kao pozitivno poticanje dijaloga s komunističkim državama, kao i „da je Sveta Stolica dugo bila negativan čimbenik u jugoslavensko-talijanskim donosima, ali da se i tu vidi pomak na bolje“.¹²⁸

Proglašen je svetim 2014. godine.¹²⁹

3.2.2. Pavao VI.

Giovanni Battista Enrico Maria Montini zaređen je za svećenika 1920. godine. Studirao je pravo na Gregorijani i diplomaciju na Accademia dei Nobili Ecclesiastici. Bio je savjetnik Nuncijature u Varšavi i djelatnik Državnoga tajništva Svete Stolice. Od 1954. godine nadbiskup je Milana, a od 1958. godine kardinal. Zbog zalaganja povratku radnika u okrilje Crkve, nazvan je „nadbiskupom radnika“.¹³⁰ 21. lipnja 1963. godine postaje papa Pavao VI. Ciljeve koje najavljuje su „nastavak koncila; razgovore o sjedinjenju s Istočnom Crkvom; otvoreniji pristup prema kršćanskim Crkvama na Zapadu i otvaranje Crkve prema modernom svijetu“.

Drugo zasjedanje Koncila počinje već 29. rujna 1963. godine koje je završilo prihvaćanjem Dekreta o *Konstituciji liturgije* i *Sredstvima društvenog priopćavanja*. Papa je dozvolio da trećem zasjedanju prisustvuju laici i žene. Prihvaćene su sheme *O Istočnim Crkvama* i *Konstitucija o Crkvi* i dekret *O ekumenizmu*. Blažena Djevica Marija proglašena je Majkom Crkve. Na četvrtom zasjedanju objašnjeno je kako „ni samoj Crkvi nije dopušteno služiti se državnom silom“, čime je odbačena „svaka izvanjska prisila na svijest vjernika“. Odobreni su dekreti *O biskupskoj pastirskoj službi*, *O obnovi redovničkog života*, *O kršćanskom odgoju*, *O odnosu Crkve i nekršćanskih religija*, *O laičkom apostolatu*, *O misijama* i *O službi i životu svećenika*. Na posljednjoj sjednici objavljena je konstitucija *O Crkvi u suvremenom svijetu*. Papa je ukinuo međusobno izopćenje Rima i Bizanta iz 1054. godine.

U New Yorku u Ujedinjenim Narodima 1965. godine održao je govor o svjetskom miru. Odlazi i u Fatimu 1974. godine gdje u svetištu Blažene Djevice Marije moli za mir u svijetu.

¹²⁷ĆOSIĆ, Mirko, *Prijepor Crkve i komunizma*, str. 248-249.

¹²⁸AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 261.

¹²⁹Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Ivan XXIII.*, sv. Pristupljeno: 19.8. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=28096>

¹³⁰Leksikografski zavod Miroslav Krleža, *Pavao VI.* Pristupljeno: 19. 8. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=47088>

Podržavajući ekumenizam sastaje se s Canterburyjskim nadbiskupom Michaelom Ramseyom i s patrijarhom Atenagorom I.¹³¹, a zalagao se i za uspostavu odnosa s komunističkim zemaljama.¹³²

Tijekom njegovog pontifikata nastaje više enciklika koje su bitne za povijest Crkve (*Mysterium fidei*, *Popularum progressio*, *Sacerdotalis coelibatus*, *Humanae vitae* i *Matrimonia mixta*).

Prozvan je „papa hodočasnik“ zbog čestih putovanja, a i prvi je papa koji je letio zrakoplovom.¹³³ To hodočašće u Svetu zemlju iz 1964. godine bilo je prvi put da je neki papa napustio Italiju nakon 150 godina.¹³⁴ Na Pavla VI. izveden je pokušaj atentata u Manili 1970. godine. Sveta Tereza Avilska i sveta Katarina Sijenska prve su žene koje je papa proglasio doktorima Crkve. „Određuje starosnu granicu od sedamdeset pet godina, kad prestaje aktivna služba biskupa“. Proširio je Kardinalski kolegij koji je tijekom njegovog pontifikata narastao na sto trideset osam kardinala. Osim toga, Kolegij se i internacionalizirao, a broj Talijana u Kolegiju se smanjio. Pri Vatikanskim muzejima osnovao je Galeriju moderne sakralne umjetnosti, a za njegova pontifikata sagrađena je i Dvorana Nervi.

Josip Broz Tito posjećuje papu Pavla VI. 1971. godine. Bulom *Qui vicariam* ukinute su Splitska i Makarska biskupija, a uspostavljene Splitsko-makarska nadbiskupija i Splitska metropolija. Pavao VI. proglasio je Nikolu Tavelića prvim hrvatskim svecem te Leopolda Mandića blaženim.

Umire u Castel Gandolfu 6. kolovoza 1978. godine.¹³⁵ Blaženim je proglašen 2014. godine.¹³⁶

3.3. Pravni položaj vjerskih zajednica prije potpisivanja Protokola

„S obzirom na svu težinu problema koja je nastojala razriješiti na pitanju vjerskih zajednica, jugoslavenska vlada je odlučila uspostaviti posebno tijelo koje će se baviti reguliranjem odnosa između države i vjerskih zajednica kako na saveznoj tako i na republičkim razinama“. Tako je 25. kolovoza 1944. godine osnovana Vjerska komisija pri Predsjedništvu ZAVNOH-

¹³¹MILIĆ, Marijo, *Pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.*, str. 275-276.

¹³²Leksikografski zavod Miroslav Krleža, *Pavao VI.* Pristupljeno: 19. 8. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=47088>

¹³³MILIĆ, Marijo, *Pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.*, str. 275-276.

¹³⁴Leksikografski zavod Miroslav Krleža, *Pavao VI.* Pristupljeno: 19. 8. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=47088>

¹³⁵MILIĆ, Marijo, *Pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.*, str. 276-278.

¹³⁶Leksikografski zavod Miroslav Krleža, *Pavao VI.* Pristupljeno: 19. 8. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=47088>

a, a Vjerska komisija pri Predsjedništvu vlade Federalne Hrvatske osnovana je 21. kolovoza 1945. godine, a predvodio ju je mons. Svetozar Ritig, koji je bio posrednik između KPJ i Katoličke Crkve.¹³⁷ Ritig je imenovan prvim predsjednikom zemaljske komisije u Hrvatskoj jer je „bio jedan od rijetkih svećenika koji su sudjelovali u partizanskom pokretu te je zbog toga sa stajališta državnih vlasti bio podoban za vršenje ove dužnosti“. Savezna komisija bila je sastavljena od republičkih komisija. Ona je trebala surađivati s vjerskim zajednicama „koje su joj bile dužne dostavljati detaljne izvještaje te je odlučeno da se komisija sastoji od predsjednika i šest članova“. „Zemaljske vlade su bile dužne formirati svoje komisije koje će raditi po uputama središnjih državnih vlasti te je određeno kako će detaljnije odredbe biti propisane pravilnikom“.¹³⁸

Jugoslavija je „posebnim zakonom uređivala život i djelovanje vjerskih zajednica u njihovoj cjelokupnosti, na temelju Ustava. Pojedine republike su zatim nastavljale pojašnjavati primjenu toga zakona vlastitim uredbama“.¹³⁹ Prvi jugoslavenski ustav izglasan je 31. siječnja 1946. godine. U njegovom članku 25. stoji: „Građanima je zajamčena sloboda savjesti i sloboda vjeroispovijesti. Crkva je odvojena od države. Vjerske zajednice, čije se učenje ne protivi Ustavu, slobodne su u svojim vjerskim poslovima i u vršenju vjerskih obreda. Vjerske škole za spremanje svećenika slobodne su, a stoje pod općim nadzorom države. Zabranjena je zloraba Crkve i vjere u političke svrhe i postojanje političkih organizacija na vjerskoj osnovi. Država može materijalno pomagati vjerske zajednice.“ Određeno je i da se ženidba sklapa kod matičara, da su škole državne te da su odvojene od Crkve. Ustav iz 1946. godine poslužio je kao osnova za *Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica* iz 27. svibnja 1953. godine.¹⁴⁰ „Navedeni Zakon bar je teoretski jamčio slobodu savjesti i slobodu vjeroispovijesti. Po ovom Zakonu sve su vjerske zajednice imale ista prava, s tim da je djelatnost vjerskih zajednica morala biti u skladu s Ustavom i zakonima“. Vjerske su zajednice dobile slobodu u obavljanju vjerskih obreda i izdavanju vjerskoga tiska. Škola je bila odvojena od Crkve, ali škole za obrazovanje svećenika mogle su se otvarati. Zabranjena je vjerska mržnja i sprječavanje vjerskih obreda. Prema Zakonu, svećenici su mogli osnivati svećenička udruženja. Vjeronauk se mogao pohađati u crkvama, ali je za njegovo pohađanje „bilo potrebno odobrenje oba roditelja odnosno staratelja i pristanak maloljenika“. „Koliko

¹³⁷AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 44.

¹³⁸KAJINIĆ, Josip, *Nadbiskup Franjo Šeper i crkveno-državni odnosi 1960.-1969.*, str. 33-34.

¹³⁹CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 320.

¹⁴⁰JAKULJ, Ivan, „Pravni položaj Katoličke crkve u Republici Hrvatskoj: od totalitarizma do demokracije“, *Crkva u svijetu*, Vol. 50 No. 3, Split 2015., str. 484.

god je Zakon naizgled jamčio vjerske slobode, u praksi to često nije bio slučaj, već je sve ovisilo o trenutnim odnosima pojedine vjerske zajednice s državom, što je u slučaju Katoličke crkve najčešće predstavljalo teškoće^{.141} Da se Zakon nije uvijek i provodio u praksi svjedoči i izjava nadbiskupa Šepera iz 1960. godine koju je dao prilikom razgovora sa Stjepanom Ivekovićem u prostorijama Komisije za vjerska pitanja, a u kojoj je „predložio da se Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica objavi i pročita po svim školama, kako bi ga i učitelji mogli primjenjivati“^{.142}

„Savezno izvršno vijeće (SIV) NR Hrvatske je 12. srpnja 1961. godine donijelo Uredbu za izvršenje Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, kojom je mjerodavnost nad vjerskim zajednicama sa SIVa prenesena na ‘općinske narodne odbore’“^{.143} Saveznoj komisiji za vjerska pitanja upućena je predstavka biskupa u kojoj prosvjeduju zbog strogosti Uredbe. Navode kako, „u slučaju vjeronauka Zakon ne traži pisano odobrenje oba roditelja, da dijete pohađa vjeronauk, dok se to u Uredbi traži“, dok se „za krštenje djeteta traži pisani zahtjev, ukoliko jedan od roditelja ili staratelja nije kod krštenja osobno nazočan, dok se u Zakonu ne traži pisani zahtjev“. Također, ističu kako se Uredbom postrožuje i nadzor nad vjerskim školama. Savezna komisija za vjerska pitanja demantirala je sve napisano u predstavci „ističući, da će Uredba doprinijeti jedinstvenom tumačenju pojedinih odredbi Zakona, jer se u praksi pokazalo, da se Zakon različito tumači, što dovodi do nesporazuma“^{.144}

Jugoslavenski Ustav iz 7. travnja 1963. godine, osim što je preimenovao Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju, u članku 46. bavio se i pravima vjerskih zajednica: „Ispovijedanje vjere je slobodno i privatna je stvar čovjeka. Vjerske zajednice odvojene su od države i slobodne su u obavljanju vjerskih poslova i vjerskih obreda. Vjerske zajednice mogu osnivati vjerske škole za spremanje svećenika. Protuustavna je zloraba vjere i vjerskih djelatnosti u političke svrhe. Društvena zajednica može materijalno pomagati vjerske zajednice. Vjerske zajednice mogu imati pravo vlasništva na nekretnine u granicama što ih određuje savezni zakon“.

Osnovni zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 23. siječnja 1965. godine, osim ukidanja članka 22. „temeljem kojega su bili zatvoreni sjemeništa i bogoslovije u Rijeci (1955.) i Splitu (1956.)“, nije se previše razlikovao od *Zakona o pravnom položaju vjerskih*

¹⁴¹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 163-164.

¹⁴²Isto, str. 246.

¹⁴³JAKULJ, Ivan, „Pravni položaj Katoličke crkve u Republici Hrvatskoj: od totalitarizma do demokracije“, str.485.

¹⁴⁴AKAMDŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 260.

zajednica iz 1953. godine.¹⁴⁵ Biskupi su ponovno istaknuli primjedbe u vezi s revidiranim zakonom.¹⁴⁶

3.4. Poboljšanje crkveno-državnih odnosa

Ponovni pregovori o poboljšanju odnosa države i Crkve počinju nakon smrti Alojzija Stepinca u veljači 1960. godine i pape Pia XII. u listopadu 1958. godine. Prvi razgovor Stepinčeva nasljednika, Franje Šepera, s predstavnicima Komisije za vjerska pitanja, odvio se nakon kardinalove smrti, a razgovaralo se o obredu pokopa, iako su spomenute i druge teme, kao npr. vjeronauk. Da je dolazilo do zatopljenja odnosa između Katoličke Crkve i države, vidi se i iz zaključaka sjednice Savezne komisije za vjerska pitanja iz 26. veljače 1960. godine, gdje je naglašeno kako i biskupi, ali i Sveta stolica žele „normalizaciju odnosa“. Istaknuti su i slučajevi susretljivosti od strane biskupa prema jugoslavenskoj vlasti. „S. Iveković¹⁴⁷ je tom prigodom istaknuo, da su temeljna tri pitanja koja će se morati rješavati u odnosima s Crkvom: vjeronauk, vjerski tisak i svećenička udruženja“. U dokumentu „Informacije o katoličkom kleru“ Komisije za vjerska pitanja iz 1960. godine također su navedeni primjeri kada su svećenici surađivali s vlastima, ali se navode i primjeri kada su mjere vlasti nastojale ograničiti vjerske zajednice u njihovom djelovanju.

U planu rada Komisije za vjerska pitanja za 1960. godinu navode se prednosti dijaloga crkvenih i državnih vlasti. Spominje se ostvarivanje kontakta s biskupima koji nisu bili skloni vlasti. Također, napomenuto je kako treba odstaniti ustaške iseljenike iz Zavoda sv. Jeronima u Rimu, odgajati bogoslove „u domoljubnom duhu“, uskladiti zvonjenje u crkvama s javnim redom i mirom, više se povezati sa svećeničkim udruženjima, pratiti pisanje vjerskog tiska, ali i republičkog tiska o vjerskim zajednicama, povećati nadzor nad vjerskim školama i dr. Plan je osudio i kršenja zakonitosti kojima se želi ograničiti djelovanje Crkve te istaknuo kako treba primjenjivati ustavna načela i zakone.¹⁴⁸

¹⁴⁵JAKULJ, Ivan, „Pravni položaj Katoličke crkve u Republici Hrvatskoj: od totalitarizma do demokracije“, str.485-486.

¹⁴⁶CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 321.

¹⁴⁷ Stjepan Iveković: predsjednik Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske od 1959. do 1963. godine. „Poticao kontakte sa svim katoličkim biskupima u Hrvatskoj“, u skladu s nastojanjima poboljšanja crkveno-državnih odnosa. (Prema: AKMADŽA, Miroslav, „Razgovori zagrebačkog nadbiskupa dr. Franje Šepera sa predsjednikom Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske Stjepanom Ivekovićem (1960-1963)“, *Radovi*, Vol. 34-35-36 No. 1, Zagreb 2004., str. 246.)

¹⁴⁸AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 243-245.

Vjerska komisija okarakterizirala je biskupa Ćirila Banića kao „najekstremnijeg biskupa“. Nakon njega, istaknuti su i biskupi Pavlišić i Bäuerlein. Dubrovački biskup Butorac i grkokatolički biskup Bukatko držali su se za biskupe koji će dobro surađivati s vlastima. Nadbiskup Šeper i ostali biskupi smatrani su „umjereni u svojim stavovima“.¹⁴⁹

Nadbiskup Šeper i Stjepan Iveković sastali su se ponovno 4. svibnja 1960. godine. Šeper se osvrnuo na problem kažnjavanja svećenika radi propovijedi u kojima su navodno neprijateljski istupali protiv države te na pitanje vjeronauka, odnosno učitelja koji nadziru djecu koja idu na vjeronauk. Tjedan dana nakon toga sastanka Iveković je posjetio nadbiskupa Šepera. Razgovarali su o pitanju nacionalizacije crkvenih zgrada, oporezivanju milodara i darova u naturi, ali i o emisijama *Radio Vatikana* koje su prikazivale Stepinca kao mučenika.¹⁵⁰

Od veljače 1960. godine počinju razgovori mons. Aloisa Masella iz Kongregacije sv. Oficija i Miroslava Majera, savjetnika jugoslavenskog veleposlanstva u Rimu. Jugoslavija je imala nekoliko uvjeta ako bi došlo do ponovne uspostave diplomatskih odnosa: „priznavanje društveno-političkog uređenja Jugoslavije, priznavanje stanja odvojenosti Crkve od države, prestanak neprijateljske promidžbe protiv Jugoslavije, nemiješanje u unutrašnje poslove Jugoslavije, te suradnja s državnim tijelima u rješavanju konkretnih pitanja. Također je trebalo zahtijevati da se u vjerskim školama ne djeluje protiv društveno-političkog uređenja u zemlji, prestane s pružanjem podrške i pomoći ustaškom iseljeništvu, provede depolitizacija Zavoda sv. Jeronima u Rimu, te izvrši razgraničenje teritorija biskupija. Trebalo je i upozoriti da bi postupak beatifikacije kardinala Stepinca bio smatran činom otežavanja odnosa“. U elaboratu o odnosima Svete stolice i Jugoslavije iz srpnja 1960. godine navedeno je da će Svetu stolicu vjerojatno zanimati pitanje vjeronauka, vjerskih škola, slavljenje vjerskih blagdana, uvođenje obaveznog crkvenog braka i vođenje matičnih knjiga, oslobađanje zatvorenih svećenika i dr.

Veleposlanstva FNRJ u ožujku 1960. godine dobila su upute o vođenju pregovora sa Svetom Stolicom. I tada je „naglašeno kako će smrt kardinala Stepinca omogućiti snošljiviji odnos države i Katoličke crkve“. Međutim, naglašeno je kako ne treba poduzimati prve korake pri obnovi diplomatskih odnosa, kao i da treba odbaciti krivnju Jugoslavije za prekid diplomatskih odnosa. Obje strane smatrale su kako treba prvo stvoriti *modus vivendi*, a tek kasnije uspostaviti diplomatske odnose.¹⁵¹

¹⁴⁹Isto, str. 245-246.

¹⁵⁰Isto, str. 246-248.

¹⁵¹Isto, str. 252-253.

3.5. Biskupske konferencije

3.5.1. Biskupska konferencija 1960. godine

Biskupi su putem pisma SIV-u FNRJ u rujnu 1960. godine izrazili slaganje Katoličke Crkve u Jugoslaviji s mogućnošću normalizacije odnosa Svete stolice i Jugoslavije. Međutim, naglasili su kako sporazum ne mogu sklopiti sami biskupi, jer da je to u nadležnosti Svete stolice, ali da oni mogu pomoći „u pripremanju stanja, koje bi omogućilo uspješne pregovore između jugoslavenske vlade i Svete Stolice“, što bi konkretno značilo poticanje na lojalnost prema jugoslavenskoj vlasti, bilo vjernika, bilo svećenika¹⁵², čime Sveta stolica nije bila zadovoljna.¹⁵³ Također su naglasili, kroz 18 točaka, i što vlada treba učiniti kako bi se odnosi Crkve i države stabilizirali. Na sjednici Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske izraženo je zadovoljstvo zasjedanjem Biskupske konferencije, jer da „biskupi po prvi put priznaju Ustav i zakone FNRJ“. Također, istaknuto je kako je došlo vrijeme i za pregovore sa župnicima.¹⁵⁴ I SIV je uputio odgovor na predstavku Biskupske konferencije. Izraženo je slaganje sa stajalištem biskupa oko nadležnosti Svete stolice, ali i da biskupi moraju djelovati sa svoje strane na stvaranju preduvjeta za normalizaciju odnosa.¹⁵⁵ Jugoslavenske vlasti, uočavajući naklonost nekih biskupa, predložile su beogradskom nadbiskupu Josipu Ujčiću, koji je bio predsjednik Predsjedništva biskupske konferencije, sastanak Predsjedništva i SIV-a. Treba napomenuti kako se nadbiskup Ujčić predstavljao kao antifašist.¹⁵⁶ Kardinal Tardini, u razgovoru s nadbiskupom Ujčićem, nije dozvolio da biskupi sami pregovaraju s vlastima, „već je predložio da jugoslavenske vlasti zatraže od Svete Stolice jednog izaslanika, koji bi bio mjerodavan za razgovore s jugoslavenskom vladom“, na što je na sastanku SIV-a u prosincu 1960. godine zaključeno kako se pregovori mogu voditi isključivo s biskupima u Jugoslaviji, a ne s papinim izaslanikom.¹⁵⁷ S kardinalom Tardinijem složio se i kardinal Šeper.¹⁵⁸ Odgovor na biskupsku predstavku stigao je i iz Vatikana. Sveta Stolica složila se s predstavkom, „osim u jednoj rečenici, gdje su se biskupi malo zaletjeli, jer su upotrijebili izraz *modus vivendi*“.¹⁵⁹ Reakcija vlade na Biskupsku konferenciju bila je pozitivnija i blaža nego prijašnjih godina, a „da je odgovor biskupima imao potpis potpredsjednika vlade,

¹⁵²Isto, str. 254.

¹⁵³Isto, str. 256.

¹⁵⁴Isto, str. 254-255.

¹⁵⁵Isto, str. 256-257.

¹⁵⁶KRIŠTO, Jure, *Stoljeće naroda i Crkve*, str. 561.

¹⁵⁷AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 256.

¹⁵⁸KRIŠTO, Jure, *Stoljeće naroda i Crkve*, str. 561.

¹⁵⁹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 257.

Kardelja, a ne nekog nižeg službenika, pokazivala je da je biskupski dokument uzet ozbiljno“. Iako je jugoslavenska vlada počela slušati zahtjeve biskupa, to još uvijek nije značilo da su pregovori počeli.¹⁶⁰

Da je dolazilo do pomaka u normalizaciji crkveno-državnih odnosa, pokazuje i činjenica što su državne vlasti 1960. godine kontaktirale sve biskupe, što su se biskupi javljali u jugoslavenska veleposlanstva prilikom putovanja te postavljanje sedam biskupa za rezidencijalne biskupe od strane Svete stolice.¹⁶¹

3.5.2. Biskupske konferencije iz 1961. i 1962. godine

Na Biskupskoj konferenciji 1961. godine predsjedao je novi zagrebački nadbiskup, Franjo Šeper. Biskupi nisu bili zadovoljni Propisom koji su objavila Izvršna vijeća Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije za provedbu zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica koji su „otežavali odredbe zakona na području krštenja djece, vjerske poduke i državne kontrole škola za formiranje crkvenih službenika“.¹⁶²

U godišnjem izvješću Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske za 1961. godinu istaknuti su pozitivni i negativni čimbenici crkvene politike. Kao pozitivni navedeni su: „pozivanje predstavnika vlasti na pokope i posvećenja biskupa, odazivi biskupa na državne svečanosti, predavanje u vjerskim školama o političkim događanjima, te programi u tim školama povodom državnih blagdana, imenovanje rezidencijalnih biskupa umjesto administratora, postavljanje novih biskupa koji imaju lojalan stav prema vlasti, izjava biskupa da poštuju Ustav i zakone i to traže od svećenstva, ograđivanje od ustaškog iseljeničtva i sl.“. Kao negativni čimbenici navode se nastojanja za proglašenjem kardinala Stepinca blaženim i Nikole Tavelića svetim.¹⁶³

Na Biskupskoj konferenciji iz rujna 1962. godine, biskupi spominju predstojeće donošenje novog Ustava, posebno se osvrnuvši na neka pitanja kao što su svetkovanje Božića, odlazak na Mise i vjeronauk i sl., ali i probleme kao što su mogućnost uvođenja obveznog srednjeg školovanja za buduće svećenike, ometanja obnove samostana i socijalno osiguranje svećenika.¹⁶⁴

¹⁶⁰CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 314-315.

¹⁶¹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 258.

¹⁶²CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 316.

¹⁶³AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 261.

¹⁶⁴Isto, str. 263-264.

4. PREGOVORI

4.1. Prve naznake o mogućem početku pregovora između Svete stolice i Jugoslavije

Približavanje u cilju obnove odnosa Svete stolice i Jugoslavije počelo je početkom 1963. godine. Nejasno je tko je dao poticaj za pregovore budući da je objema stranama u cilju bilo da se druga strana prikaže kao ona koja je učinila prvi korak u pregovorima. Tako Agostino Casaroli¹⁶⁵ tvrdi da je „jugoslavenski veleposlanik u Rimu, Ivo Vejvoda, izrazio želju jugoslavenske vlade za kontaktima sa Sv. Stolicom“¹⁶⁶, dok je jugoslavenska vlada govorila kako je „poticaj za pregovore dala Sv. Stolica, preko posrednika Nicole Jaegera, člana Ustavnog suda Italije, čovjeka bliska Sv. Stolici“.¹⁶⁷ Vejvoda je saznao od Jaegera „da je pokretač njihovih kontakata bio sam papa Pavao VI., u to vrijeme kardinal Montini, koji je osobno pisao državnom tajniku Svete Stolice, Cicogniniju, o korisnosti kontakata s Jugoslavijom“.¹⁶⁸ Papa Pavao VI. rekao je „da je vrlo rado dao svoj pristanak i svoje smjernice za razgovore za koje su same civilne vlasti pokazale da ih žele voditi sa Svetom Stolicom“.¹⁶⁹ Savezna komisija za vjerska pitanja dala je upute Vejvodi na temelju kojih je trebao postupati. U uputama je stajalo kako jugoslavenska vlada prvenstveno od Svete stolice želi „da utječe na biskupe u Jugoslaviji, da srede odnose s državom“, ali i da prvi korak u razgovorima treba prepustiti Svetoj stolici. Dogovoreno je i tko će ići na pregovore i gdje bi se oni trebali održati. Tako bi, ako pri Svetoj stolici na razgovor bude došao Cicognani¹⁷⁰ ili Samorè¹⁷¹, jugoslavenska strana poslati Vejvodu, a da će Nikola Mandić, prvi savjetnik veleposlanstva doći na sastanak ako Sveta Stolica pošalje Casarolija. Nuncijatura je proglašena „neutralnim terenom“ te kao takva pogodna za pregovore.¹⁷² Zbog novonastalog stanja u odnosima države i Crkve jugoslavenska vlada nastojala je preko općinskih i kotarskih komisija za vjerska pitanja smiriti stanje u crkveno-državnim odnosima i na nižim

¹⁶⁵Agostino Casaroli: talijanski kardinal i diplomat; „jedan od tvoraca postkoncilske vatikanske istočne politike“. (Prema: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Casaroli, Agostino*. Pristupljeno: 4.9.2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=10932>)

¹⁶⁶CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 318.

¹⁶⁷AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 282.

¹⁶⁸Isto, str. 286.

¹⁶⁹*Glas koncila*, 1966., br. 14, str. 2.

¹⁷⁰Amleto Giovanni Cicognani: kardinal Rimokatoličke crkve. (Prema: Catholic Hierarchy. *Amleto Giovanni Cardinal Cicognani*. Pristupljeno: 4.9. 2020. <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bcicog.html>)

¹⁷¹Antonio Samorè: kardinal Rimokatoličke crkve. (Prema: Catholic Hierarchy. *Antonio Cardinal Samorè*. Pristupljeno: 4. 9. 2020. <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bsamore.html>)

¹⁷²AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 283.

tijelima.¹⁷³ Kako su skoro svi jugoslavenski biskupi došli u Rim zbog održavanja Drugog vatikanskog koncila, Sveta je stolica iskoristila tu priliku za razgovor s njima.¹⁷⁴ Prvi susret predstavnika dviju strana dogodio se u svibnju 1963. godine.¹⁷⁵ Sastanku su nazočili Mandić, kao predstavnik Jugoslavije i Casaroli, kao predstavnik Svete stolice.¹⁷⁶ Casaroli je tada saznao jedino da jugoslavenska vlada želi „da Episkopat drukčije postupa prema Vladi i da se s crkvene strane obeshrabre i osude protujugoslavenske aktivnosti emigracije i spriječi kritiziranje vjerske situacije u Jugoslaviji sa strane katoličkoga javnog mnijenja“.¹⁷⁷ U jednom od njihovih idućih razgovora, koji se odvio 18. listopada 1963. godine, Casaroli je istaknuo kako bi Sveta stolica za početak bila zadovoljna i s posjetima papinog izaslanika Jugoslaviji te da više ne inzistira na obnovi diplomatskih odnosa. Naveo je i nekoliko stavki koje su važne Svetoj stolici: „primjena ustavnih prava na vjernike, vjeronauk, ograničavanje katoličkog tiska, svećenička udruženja, izjednačavanje prava sjemeništa s ostalim školama“.¹⁷⁸

Poboljšanje crkveno-državnih odnosa jugoslavenske vlasti iskoristile su tijekom Titovog putovanja u Južnu Ameriku 1963. godine aludirajući „da bi moglo doći do negativnih posljedica ukoliko dođe do kakvih neprijateljskih akcija“.¹⁷⁹

Na sjednici Savezne komisije za vjerska pitanja iz studenog 1963. godine naglašeno je da još nije došlo vrijeme za sređivanje crkveno-državnih odnosa, kao i „da je rješavanje svih pitanja moguće postići jedino na temelju Ustava i zakona, a ne putem bilo kakvog sporazuma jer težište mora biti na razgovorima između države i biskupa“, dok je s druge strane veleposlanstvo u Rimu smatralo da je došlo vrijeme za sređivanje odnosa sa Svetom stolicom. Jugoslavenska strana smatrala je kako Sveta Stolica nastoji urediti odnose s Jugoslavijom kako bi tamo ojačala svoj položaj, što bi joj pomoglo u poboljšanju odnosa sa drugim zemljama Istočnoga bloka. Jugoslavija je smatrala da će se otvorenošću za sređivanje odnosa „neutralizirati aktivnost reakcionarnih krugova u Vatikanu i svijetu, te otupiti

¹⁷³Isto, str. 284.

¹⁷⁴CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 318.

¹⁷⁵AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 285.

¹⁷⁶Isto, str. 286.

¹⁷⁷VERAJA, Fabijan, *Putovima Providnosti. Hrvatski zavod sv. Jeronima u Rimu i dušobrižništvo hrvatskih iseljenika u kontekstu Ostpolitik Svete Stolice*, Split – Rim, 2013., str. 238.

¹⁷⁸AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 287.

¹⁷⁹Isto, str. 286.

anikomunistička promidžba i djelovanje iseljništva“.¹⁸⁰ Jedan je od razloga zašto se nije odmah išlo na uspostavu diplomatskih odnosa i strah od reakcija Srpske pravoslavne Crkve. Na sastanku Casarolija i Mandića 17. travnja 1964. godine Mandić je rekao kako jugoslavenska strana još uvijek nije za uspostavu diplomatskih odnosa, a Casaroli je istaknuo kako Sveta stolica vjerojatno neće moći udovoljiti zahtjevu jugoslavenskih vlasti za postavljanje biskupa. Također je najavio pitanja koja će se morati obraditi u jednom od idućih razgovora, a koja se tiču Ustava SFRJ u točkama koje zanimaju Crkvu. Savezna komisija za vjerska pitanja napravila je dvije varijante odnosa. Prema „nediplomatskoj varijanti“ u SFRJ bi bio prisutan apostolski izaslanik, kao i jugoslavenski promatrač pri Svetoj stolici. Prema varijanti u kojoj bi diplomatski odnosi bili obnovljeni, u Beogradu bi se nalazio nuncij iz Vatikana, dok bi se u Rimu nalazio poslanik iz Jugoslavije. „Oko oblika označavanja pregovora bile su predviđene tri mogućnosti: promemorija o toku i rezultatima pregovora, protokol – kao dvostrani čin koji bi parafirale obje strane i zajednička izjava“. Savezna komisija za vjerska pitanja u izvješću SIV-u 28. svibnja 1964. godine navodi kako Jugoslavija želi za početak *modus vivendi*, pa je u skladu s time određeno da će se postaviti osoba pri veleposlanstvu u Rimu koja će odgovarati za odnose sa Svetom stolicom. Tada je takve odnose sa Svetom stolicom imalo 17 država.¹⁸¹

4.2. Početak službenih pregovora između Svete Stolice i Jugoslavije

Razmjenom promemorija s naznakama točaka u lipnju 1964. godine počinju službeni pregovori između Svete stolice i Jugoslavije. Prije razmjene promemorija vođeni su razgovori prilikom čega su razmijenjena pitanja koja su ponaosob bila važna svakoj strani. Tako je Sveta stolica istaknula: „primjenu načela slobode savjesti i vjeroispovijesti za sve kategorije građana i poštivanje tih načela, neutralnost države između protureligioznih i ateističkih na jednoj strani, te vjerskih organizacija na drugoj strani, pitanje vjerske nastave, sjemeništa, novicijata i vojne službe svećenika, slobode vršenja vjerskih obreda i podjele sakramenata, katoličkog tiska, svećeničkih udruženja, crkvenih zgrada i hramova, jednakosti svećenika pred zakonom, te slobode općenja sa Svetom Stolicom“, ali i „matične knjige, vjerske škole, katoličke laičke organizacije, oporezivanje Crkve i svećenstva, primjena zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta, te razmatranje uredbi o izvršenju zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica“. Jugoslavensku stranu zanimala su pitanja

¹⁸⁰Isto, str. 288-289.

¹⁸¹Isto, str. 290-292.

granice biskupija, suglasnosti vlade kod imenovanja biskupa, osuda političkog djelovanja iseljenih svećenika, svećeničkih udruženja i Zavoda sv. Jeronima.¹⁸² Listu s pitanjima koja su trebala biti riješena tijekom pregovora Mandić je predao 26. lipnja, a Casaroli 1. srpnja 1964. godine.¹⁸³

Pregovori su se vodili u tajnosti te su samo biskupi koje je vlast „smatrala sklonima postizanju sporazuma bili donekle obaviješteni o napretku tih dogovora“.¹⁸⁴ „Bilo je jasno da Beograd želi razgovore iz političkih razloga s namjerom da uvuče Svetu Stolicu u proces stvaranja jedinstvene jugoslavenske nacije“.¹⁸⁵ Dogovoreno je da će se pregovori nastaviti u jesen, kada Sveta stolica čuje mišljenje Episkopata. U studenom 1964. godine papa Pavao VI. pozvao je jugoslavenske biskupe da iznesu mišljenje o pregovorima. Casaroli je postavio biskupu Franiću nekoliko pitanja. Pitanje oblika ugovora biskup je ostavio Svetoj Stolicu. Istaknuo je kako ne treba prihvatiti državnu plaću za biskupe i svećenike, državnu mirovinu i bolesničko osiguranje svećenika, kao ni odobriti svećenička staleška udruženja. U pitanju da Zavod sv. Jeronima bude zajednički za sve jugoslavenske državljane, Franić je rekao kako „popustiti na toj točki bila bi velika nepravda prema hrvatskim biskupijama i hrvatskom narodu“. Sličnih su mišljenja bili i biskup Čule i nadbiskup Bukatko.¹⁸⁶ Audijencija biskupa kod pape „pokazala je da većina biskupa nije bila upoznata s točkama o kojima se raspravljalo“.¹⁸⁷

Predstavnici SKVP u listopadu 1964. godine razgovarali su sa stručnjakom za međunarodno pravo, Milanom Bartošem. Razmatrala se forma završnog dokumenta i jurisdikcija Svete stolice nad Katoličkom Crkvom u Jugoslaviji. Bartoš je objasnio kako se odnosi mogu regulirati bez da dođe do obnavljanja diplomatskih odnosa. U pitanju Zavoda sv. Jeronima predložio je da Zavod bude otvoren za sve južne Slavene, a da na Zavodu bude istaknuta državna zastava i grb. Zbog principa odvojenosti Crkve i države, predložio je da se ne ustrajava kod pitanja imenovanja biskupa.

Na sjednici SKVP u Beogradu iz 3. listopada 1964. godine odlučeno je da se pregovori održavaju naizmjenično u Beogradu i Rimu, kao i da pregovori trebaju ostati tajni sve dok se ne donese sporazum. Dogovoreno je da se ne konzultiraju vjerske zajednice i svećenička

¹⁸²Isto, str. 296.

¹⁸³RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 505.

¹⁸⁴KRIŠTO, Jure, *Stoljeće naroda i Crkve*, str. 563.

¹⁸⁵TROGRLIĆ, Stipan, „Protokol između Svete Stolice i vlade SFRJ 1966. godine“, *Istarska Danica 2016.*, Pazin 2015., str.122.

¹⁸⁶VERAJA, Fabijan, *Putovima Providnosti*, Split – Rim, 2013., str. 239-241.

¹⁸⁷TROGRLIĆ, Stipan, „Protokol između Svete Stolice i vlade SFRJ 1966. godine“, str.122.

udruženja.¹⁸⁸ Ambasador Vejvoda je na sastanku u SKVP 21. studenog 1964. godine iznio nove informacije koje su se ticale stava Svete stolice prema pregovorima. Držalo se da stav jugoslavenskih biskupa koji su boravili u Rimu radi održavanja Drugog vatikanskog koncila, predstavlja problem. Dogovoreno je da se predloži nastavak pregovora za iduću godinu, kao i da se Casaroliju omogući tajnost. Vejvoda je u razgovoru s Casarolijem rekao da Jugoslaviji nije stalo do forme, nego do sadržaja sporazuma, kao i da će se pregovori morati prekinuti ako se ocijeni da neće doći do odgovarajućeg rješenja.¹⁸⁹

4.3. Beogradski pregovori

Prva audijencija predstavnika jugoslavenske vlade kod pape od prekida diplomatskih odnosa dogodila se 5. siječnja 1965. godine. kada je Vejvoda posjetio papu Pavla VI,¹⁹⁰ kako bi mu zahvalio zbog pomoći Skoplju i Zagrebu zbog elementarnih nepogoda. Ipak, pravi cilj posjeta bio je taj da se iznese stajalište Jugoslavije prema crkveno-državnim odnosima, ali i da se sazna papino mišljenje. Također, posjet je trebao skrenuti pažnju javnosti na poboljšanje odnosa. Vejvoda je rekao kako neki biskupi izbjegavaju rješavanje problema s vlastima u Jugoslaviji, ali je i istaknuo kako je Jugoslavija pozitivno reagirala na izjavu Pavla VI. „da će za vrijeme njegova pontifikata doći do poboljšanja odnosa između Vatikana i Jugoslavije“, kao i na papine izjave o miru i toleranciji.¹⁹¹ Papa je tada rekao „kako se Crkva ne želi miješati u politički život zemlje, niti traži povlastice za sebe, izrazivši uvjerenje, da su biskupi iz Jugoslavije sposobni ljudi“.¹⁹² Također je izrazio nadu u uspješne pregovore, ali i istaknuo važnost vjerskog odgoja od strane Katoličke Crkve. Kako bi dogovorili datum početka pregovora, Mandić i Casaroli sastali su se 7. siječnja 1965. godine.¹⁹³ Casaroli dolazi u Beograd kao izaslanik Svete Stolice, a zajedno s njim doputovao je i mons. Luigi Bongianino. S jugoslavenske strane došli su: podtajnik predsjedništva SFRJ i član Savezne komisije za vjerska pitanja, Petar Ivičević, predsjednik Komisije za vjerska pitanja Slovenije, Boris Kocijančić i tajnik jugoslavenskog veleposlanstva u Rimu, Vito Dobrila, a povremeno se priključivao i predsjednik Savezne komisije za vjerska pitanja, Moma Marković.¹⁹⁴

¹⁸⁸RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 508.

¹⁸⁹Isto, str. 510.

¹⁹⁰AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 297.

¹⁹¹RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 511.

¹⁹²AKMADŽA, Miroslav, *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji. Svezak IV. 1965.-1968.*, Zagreb, 2017., str. 18-19.

¹⁹³RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 511.

¹⁹⁴AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 298.

Sastanci su se održavali u vili na području Dedinja. Casaroli je za sastanke rekao da su „bili otvoreni i gotovo neuobičajeno srdačni, što je i meni i mome vrijednom suradniku omogućivalo kazati sve, s puno takta ali ne s manjom otvorenošću, a da se pri tome nitko nije pokazao uvrijeđenim ili da bi bio narušen dobar tijek pregovora“. Casaroli čak navodi da je takva otvorenost u njemu izazivala dvojbu sjećajući se napetih odnosa prethodnih desetljeća kao i slučaja kardinala Stepinca.¹⁹⁵ Četrnaest sjednica održano je tijekom deset dana nakon čega je bilo jasno da još uvijek ima dosta nesuglasica s obje strane. Tako je Sveta stolica odbila zahtjev jugoslavenske vlade za intervencijom kod imenovanja biskupa, kao i zahtjev da Zavod sv. Jeronima u Rimu prima i članove svećeničkih udruženja te da jugoslavenska vlada mora odobriti imenovanje rektora Zavoda. Jugoslavenska strana tražila je i ukidanje kazni za članove svećeničkih udruženja, „zabranu zloupotrebe vjere u političke svrhe, narušavanja jedinstva naroda Jugoslavije, te poticanja na vjersku i nacionalnu nesnošljivost“, zabranu djelovanja inozemnih medija protiv Jugoslavije. Sveta stolica postavila je zahtjeve koji su se odnosili na „pitanja vjeronauka, vjerskih škola, katoličkog tiska, vjerskih obreda, suglasnosti roditelja u svezi s krštenjem i vjeronaukom maloljetnika i sl.“.¹⁹⁶ Zahtjevi Svete stolice nisu se previše razlikovali od zahtjeva jugoslavenskih biskupa s biskupskih konferencija.¹⁹⁷

Što se tiče državne intervencije prilikom postavljanja biskupa, Sveta je stolica smatrala da bi „ono u opasnost moglo staviti neprocjenjivu prednost koju je Crkva u Jugoslaviji providnosno uživala u odnosu na druge komunističke zemlje“. Sveta stolica nije namjeravala popustiti u tom pitanju, naglašavajući da će papinski predstavnik u Jugoslaviji pomoći prilikom imenovanja biskupa kako bi se odabrali oni biskupi čijim će imenovanjem biti zadovoljna i državna vlast i Sveta Stolica. Ta točka izbačena je iz konačnog dokumenta.¹⁹⁸

U Zavodu sv. Jeronima okupljali su se hrvatski svećenici koji su pobjegli iz Jugoslavije. To je mjesto predstavljalo „hrvatski vjerski otok“, spojivši „nacionalističke“ i vjerske osjećaje, pa stoga nije teško zaključiti kako je Zavod bio trn u oku jugoslavenskim komunistima. Pokušavši razbiti ono „nacionalno“, jugoslavenska je vlada tražila da Zavod prima i „nehrvatske“ biskupe, ali i članove svećeničkih udruženja, da rektora bira jugoslavenska

¹⁹⁵CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 323-324.

¹⁹⁶AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 298.

¹⁹⁷AKMADŽA, Miroslav, *Crkva i država sv. IV.*, str. 20.

¹⁹⁸CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 325-327.

vlada te da on bude građanin Jugoslavije, da se tijekom nacionalnih praznika istakne jugoslavenska zastava te da svećenici koji su smatrani neprijateljima režima budu izačeni iz Zavoda. Sveta Stolica složila se da „Zavod uvijek i isključivo odgovara na crkvene i vjerske ciljeve koji su utvrđeni statutima“, ali to nije željela navesti u dokumentu sporazuma.¹⁹⁹ Kako Sveta Stolica nije prihvaćala navedene zahtjeve, „dano joj je do znanja, da dok se to ne promijeni neće biti popuštanja u režimu viza prema svećenicima“.²⁰⁰

O svećeničkim udruženjima raspravljalo se dva dana.²⁰¹ Jugoslavenska vlada zahtijevala je od Svete stolice ukidanje zabrana i kazna za pripadnike svećeničkih udruženja, pozivajući se na ustavno pravo jugoslavenskih građana na udruživanje. Sveta stolica istaknula je kako svećenici moraju prije svega poštivati kanonske, a ne građanske norme. Budući da su se biskupi bojali popuštanja Svete stolice po tom pitanju, Casaroli je predložio usmenu izjavu prema kojoj bi bilo obećano ponovno razmatranje toga problema u dogovoru s jugoslavenskim biskupima.²⁰²

Što se tiče zahtijevanja za osudom terorizma, Sveta je stolica smatrala da su „načela Crkve...u čistoj suprotnosti sa svakim terorističkim činom“.²⁰³ Što se tiče osude djelovanja svećeničke emigracije, bilo njihovog samostalnog djelovanja, bilo njihovog djelovanja preko *Radio Vatikana*, novina, izložbi i sl., Sveta stolica mogla je obećati da će „institucije koje izravno o njoj ovise...ublažavati ton u obrađivanju jugoslavenskih stvari“.

Pitanje beatifikacije kardinala Stepinca i kanonizacije Nikole Tavelića „u praksi nije stvaralo velike poteškoće“.²⁰⁴ Sveta stolica smatrala je to pitanje „čisto crkvenom stvari“, ali bili su spremni na odugovlačenje.²⁰⁵

Sveta je stolica također izložila svoje zahtjeve. Prvi se ticao slobode vjeroispovijesti koja još uvijek nije bila na razini kakva je i zajamčena Ustavom. S tim u vezi inzistiralo se na „načelu jednakosti među svim građanima, u obvezama ali i u pravima, neovisno o prakticiranju ili nepracticiranju vjere“, a posebno je spomenuto kako iz toga načela ne smiju biti izuzeti ni

¹⁹⁹Isto, str. 327-329.

²⁰⁰AKMADŽA, Miroslav, *Crkva i država sv. IV.*, str. 19.

²⁰¹CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 329.

²⁰²Isto, str. 331-332.

²⁰³Isto, str. 334.

²⁰⁴Isto, str. 336-337.

²⁰⁵RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 506.

državni službenici. Predstavnici jugoslavenske strane odbacili su tvrdnju da su katolici „građani drugoga reda“. Sveta stolica posebno je naglašavala kako se za dozvolu prilikom krštenja ili pohađanja vjeronauka traži suglasnost obaju roditelja, ali i djeteta ako je starije od 14 godina, a u čemu je vidjela mnogo problema.²⁰⁶ Upravo oko vjeronauka u školama bilo je najviše nesuglasica. Sveta Stolica naglašavala je kontadikciju da je i prema Ustavu dozvoljeno odgajati djecu u katoličkom duhu, ali s druge strane, učenike nije dozvoljeno odgajati na isti način i u školama. Casaroli je istaknuo kako je položaj Crkve u Jugoslaviji bio bolji nego onaj u Mađarskoj ili Čehoslovačkoj, ali da nipošto nije bio dobar, kao i da su predstavnici jugoslavenske vlade naglašavali da ne mogu dati katolicima u državi posebne privilegije.²⁰⁷

U siječnju 1965. godine zagrebački nadbiskup Franjo Šeper imenovan je kardinalom, što je protumačeno kao znak poboljšanja odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije.²⁰⁸

Savezna komisija za vjerska pitanja 27. travnja 1965. godine zaključila je kako bi najbolje bilo kada bi se pregovori okončali *Protokolom*, a ako se on ne donese da se prihvati Ustav kao temelj crkveno-državnih odnosa te da se pregovori zaključe zajedničkom izjavom, a ne jednostranim priopćenjima svake strane.

Da je Svetoj Stolici bilo važno mišljenje biskupa o sporazumu, svjedoči i sastanak Casarolija s kardinalom Šeperom u Zagrebu na kojem je Casaroli zamolio Šepera da sazna mišljenje biskupa o tekstovima pregovora,²⁰⁹ ostavivši mu tekst Protokola.²¹⁰ Biskupi su smatrali kako bi najbolje bilo „ograničiti se na uspostavu odnosa Svete Stolice s Vladom“.²¹¹ Bili su skeptični prema sporazumu, smatrajući da bi korisnija bila razmjena izaslanika između Jugoslavije i Svete Stolice,²¹² koji bi onda vodio pregovore s Vladom. Casaroli je smatrao da to ne bi dovelo do pomaka s obzirom na to da se ne može očekivati bolji sporazum dok vlada ne promijeni stav po kojem „isključuje bilo kakvu posebnu odredbu za određenu vjeroispovijest u odnosu na druge“. Također, zalagao se za poboljšanje teksta sporazuma ako je on vladi uvjet za uspostavljanje odnosa sa Svetom Stolicom. Biskupi su se pitali ima li

²⁰⁶CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 338-339.

²⁰⁷Isto, str. 340-341.

²⁰⁸RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 512.

²⁰⁹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 304-305.

²¹⁰TROGRIĆ, Stipan, „Protokol između Svete Stolice i vlade SFRJ 1966. godine“, str.122.

²¹¹VERAJA, Fabijan, *Putovima Providnosti*, str. 241.

²¹²AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 305.

sporazum smisla kad se u njemu ne bi dodalo ništa što već ne stoji u Ustavu.²¹³ Nisu se slagali ni s nekim usmenim izjavama koje su se ticale svećeničkih udruženja i iseljenog svećenstva. Ipak, biskupi nisu bili za prekid pregovora.²¹⁴

Vjekoslav Cvrnje, predsjednik Komisije za vjerska pitanja od svibnja 1965. godine, izjavio je kako je najbitnije priznavanje jugoslavenskog Ustava i zakonodavstva od strane Svete Stolice.

U travnju 1965. godine kada su se sastali Vitomir Dobrila i Luigi Bongianino, „jugoslavenska strana stekla je dojam, da se Sveta Stolica povlači od onoga što je zastupala u početku, t.j. da pokazuje izvjestne suzdržanosti oko završnog dokumenta“, za što je krivila jugoslavenske biskupe, „koji su boravili u Rimu i protivili se prihvaćanju zahtjeva, koje je postavila jugoslavenska strana“.²¹⁵ „Tome se pridružio pritisak svećeničke emigracije i izvjesnih krugova u samom Vatikanu“.²¹⁶

Ponovni pregovori odvijali su se tijekom svibnja i lipnja 1965. godine u Beogradu. Radilo se na usklađivanju teksta sporazuma, koji je, s nekim manjim promjenama, i predstavljao završnu verziju Protokola.²¹⁷ Na pregovorima su sudjelovali isti pregovarači kao i na početku pregovora u Beogradu. Sveta je stolica zahtijevala da se položaj Katoličke Crkve i crkveno-državni odnosi „utvrde na osnovu jednog bilateralnog ugovora konkordatskog karaktera“, međutim, ipak je „prihvatila određena rješenja unilateralnog karaktera na bazi jugoslavenskog zakonodavnog poretka“.²¹⁸ „Na kraju ovog dijela pregovora utvrđen je zajednički nacrt sporazuma, kojeg su trebale odobriti jugoslavenska vlada i Sveta Stolica“. Aleksandar Ranković i Edvard Kardelj iznijeli su mišljenje kako bi trebalo doći do dokumenta „jer bi to bilo politički veoma značajno“.²¹⁹ Tijekom pregovora, ponovno je najviše nesuglasica bilo oko pitanja odgoja mladih u školama. Sveta stolica i dalje je odbijala da kod imenovanja biskupa jugoslavenska vlada treba imati suglasnost. Nadalje, istaknula je kako biskupi nisu odobrili svećenička udruženja te ih zbog toga i ona „smatra nelegalnima“. U pitanju Zavoda sv. Jeronima, Sveta je stolica „samo naglasila kako će nastaviti praksu, da rektor bude jugoslavenski državljanin“. Nije osudila djelovanje iseljenog svećenstva, ali je osudila svaki „čin političkog terorizma“.²²⁰ Casaroli je smatrao da je jugoslavenska vlada

²¹³CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 347-349.

²¹⁴AKMADŽA, Miroslav, *Crkva i država sv. IV.*, str. 22.

²¹⁵Isto, str. 20.

²¹⁶RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 513.

²¹⁷AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 304.

²¹⁸RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 513.

²¹⁹AKMADŽA, Miroslav, *Crkva i država sv. IV.*, str. 21.

²²⁰AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 305.

toliko željela tu točku unijeti u sporazum kako bi „podupirala atmosferu sumnje protiv katoličkog klera koju je vlada godinama širila“.²²¹ Kardinal Šeper kasnije je u razgovoru s papom Pavlom VI. rekao kako će obaveza Svete stolice da reagira na svećenička djelovanja s političkim ciljevima ili sudjelovanja u terorističkim akcijama „izgledat kao uspjeti pokušaj savezne vlade da Svetu Stolicu skrene na svoj protuhrvatski smjer“.²²² Jugoslavenska vlada i dalje nije željela obnovu diplomatskih odnosa, već je smatrala kako bi bolje bilo da se odnos uspostavi „na razini apostolskog izaslanika kao predstavnika kod Katoličke crkve, a ne kod vlade“, a da „bi pri Sv. Stolici bio predstavnik jugoslavenske vlade, koji ne bi bio diplomatska osoba i ne bi imao diplomatski status“.²²³ O nekim točkama, „dogovoreno je da se razmjene „usmene izjave“, koje nisu bile namijenjene za objavljivanje“, dok se u drugim točkama nisu mogle postići ni one.²²⁴ U ovom dijelu pregovori su bili dosta teški i „izgledalo je da će se prekinuti bez ikakvih rezultata“.²²⁵

Iako je tekst sporazuma uglavnom bio dogovoren, Jugoslavija je smatrala kako će do potpisivanja doći nakon završetka Drugog vatikanskog koncila „kako bi se izbjeglo sukobljavanje na Saboru, gdje su biskupi iz nekih zapadnih zemalja, posebice zapadnonjemački, bili protiv sporazuma s Jugoslavijom“. Također, Jugoslavija je željela da Sveta Stolica predloži potpisivanje.²²⁶

4.4. Biskupska poslanica i proslava u Sinju 1965. godine

Crkveno-državne odnose nakratko su uzdrmale poslanica s Biskupske konferencije 21. svibnja 1965. godine i proslava 250. godišnjice pobjede pod Sinjem u samostanu Gospe Sinjske u Sinju 15. kolovoza 1965. godine. Najsporniji je bio treći dio poslanice „O slobodi kršćanina“ u kojem je naglašena važnost vjerske slobode koja je često, zbog određenog straha, bila zatumljena u Jugoslaviji. Vjernici su putem poslanice ohrabreni u svjedočenju svoje vjere.²²⁷ Radić smatra kako je poslanica „izražavala načelan stav Crkve da su crkveni zakoni iznad državnih i da vjernici trebaju postupati po njima“.²²⁸ Što se tiče proslave u Sinju, vlastima je smetao „nacionalni karakter proslave“,²²⁹ s obzirom na to da se na proslavi

²²¹CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 348-349.

²²²Isto, str. 360-361.

²²³AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 306.

²²⁴CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 345.

²²⁵RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 514.

²²⁶AKMADŽA, Miroslav, *Crkva i država sv. IV.*, str. 22.

²²⁷AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 306-307.

²²⁸RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 515.

²²⁹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 307.

„govorilo o hrvatskom narodu i njegovim vezama sa Svetom Stolicom, o hrvatskoj državi i sl.“.²³⁰ Vito Dobrila, savjetnik jugoslavenskog veleposlanstva, smatrao je da je poslanica svojevrstav odgovor na dvadesetogodišnjicu Stepinčeva pastirskog pisma. Vjekoslav Cvrle smatrao je da „se radi o ozbiljnom i teškom dokumentu, koji govori o vrlo upornom, ne samo konzervativnom nego i o neprijateljskom stavu prema vlastima“, a također mu je zasmetalo kako je na proslavi svetkovine Uznesenja Blažene Djevice Marije nazočilo 70 tisuća ljudi, dok se na Sinjskoj alci, a na kojoj je nazočio Josip Broz Tito, okupilo samo 8 tisuća ljudi. Savezna komisija za vjerska pitanja zaključila je da je poslanica „najnegativniji čin biskupa poslije pastirskog pisma iz rujna 1945., jer se nalazilo na liniji najreakcionarnijih krugova i predstavljalo direktnu podršku ekstremnim snagama općenito, te se s njom poticalo uvjerenje kako nije moguć modus vivendi Crkve sa socijalističkim sustavom i da je bila uperena protiv sređivanja odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije“. Kardinal Šeper u razgovoru s veleposlanikom Vejvodom „odbacio je sumnju da je poslanica imala za cilj opstrukciju pregovora Sv. Stolice i Jugoslavije“.²³¹ Vejvoda je kazao Šeperu kako su se na proslavi u Sinju i Splitu mogle čuti ustaške parole te da su se čitali telegrami hrvatskih iseljenika, a spomenuo je kako je biskup Franić često naglašavao „*hrvatski Zagreb, hrvatski kardinal* i sl.“, na što je Šeper odgovorio kako smatra da Franić nije „inspirisan ustaškom idejom, a da njegovi ispadi na proslavi u Sinju nisu imali šovinističko djelovanje, već samo hrvatsko“. U razgovoru s Casarolijem Mandić je rekao kako je poslanica „rezultat aktivnosti ekstremnog dijela klera, odnosno Episkopata Katoličke crkve u Jugoslaviji“, kao i da se nada da će Sveta Stolica imati više utjecaja na kardinala Šepera i na Episkopat. „Casaroli je smatrao da je još uvijek jedan dio biskupa opterećen prošlošću i sumnja u dobronamjernost države“. Ambasada je trebala demantirati da je u Državi zabranjeno čitanje poslanice, dok je SKVP predlagala da se ne čita treći dio poslanice. U Jugoslaviji je prevladao stav da poslanica nije imala veliki odjek na Zapadu, a da joj je cilj bio da uspori razvoj crkveno-državnih odnosa. Biskupi svejedno nisu odustajali od čitanja poslanice u crkvama, iako je na njih vršen pritisak da poslanicu ne čitaju. Stav državnih organa bio je da Katolička Crkva s ostalim vjerskim zajednicama želi stvoriti „zajedničku platformu za jedinstveno postavljanje prema državi“. SKVP poslala je nacrt predstavke svim republičkim komisijama. Politička rukovodstva Slovenije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore smatrala su kako treba usmeno reagirati na poslanicu. Da treba uputiti predstavku na poslanicu, smatrala je SKVP, kao i rukovodstva u Srbiji i Makedoniji, dok su u Hrvatskoj bili mišljenja kako treba razmisliti što bi upućivanje

²³⁰RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 515.

²³¹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 308-309.

predstavke donijelo. Sekretarijat Izvršnog komiteta CK KPJ za Hrvatsku smatrao je da treba odgovoriti na poslanicu, ali da ne treba zabraniti njeno čitanje.²³²

4.5. Rimski pregovori

Jugoslavenski biskupi sastali su se u Rimu gdje su razgovarali o *Protokolu*. Smatrali su kako stavke koje se već nalaze u Ustavu nije potrebno ponovno navoditi i u *Protokolu*, „no ako one imaju za cilj veće poštivanje i jamstva za Crkvu, mogu ostati u sporazumu“. Nisu se slagali da se u sporazum unesu dijelovi koji se odnose na iseljene svećenike i Zavod sv. Jeronima. Posebno im je bio važan dolazak predstavnika Svete stolice u Jugoslaviju.²³³ „Sveta Stolica je bila zadovoljna sa stavom biskupa“.²³⁴

U jugoslavenskoj ambasadi u Rimu na Dan Republike po prvi puta prisustvovali su predstavnici Svete Stolice, Casaroli, Bongianino, biskup Kosta, kardinal Šeper i rektor Kokša²³⁵, biskupi iz Jugoslavije i predstavnici Srpske pravoslavne Crkve koji su bili na Koncilu.²³⁶

Pregovori su nastavljeni tijekom prosinca 1965. godine. Sastali su se Petar Ivičević, Ivo Vejvoda, Nikola Mandić i Vito Dobrila s jugoslavenske strane, te Agostino Casaroli i Luigi Bongianino kao predstavnici Svete stolice.²³⁷ Casaroli je rekao kako sa strane Svete stolice „nema nikakvih teškoća glede obnove međudržavnih odnosa“, ali da nacrt sporazuma ne daje Katoličkoj Crkvi u Jugoslaviji ništa više nego je to zajamčeno Ustavom, osim ustupka u imovinsko-pravnim pitanjima,²³⁸ dok bi Sveta stolica preuzela nove obveze u odnosu na pitanja koja su za biskupe iz Jugoslavije bila vrlo osjetljiva (vjerski odgoj, svećenička udruženja, iseljništvo i Zavod sv. Jeronima)“, kao i da je papa također dao primjedbe. Mandić je rekao kako je to „korak unazad“ s čime se Casaroli nije složio, naglasivši kako bi se izbacile stavke o Zavodu sv. Jeronima i imovinsko-pravnim pitanjima. Mandić je kazao kako bi iz toga „jugoslavenska strana mogla zaključiti, da još nisu sazreli uvjeti za sporazum i

²³²RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 517-519.

²³³AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 311.

²³⁴AKMADŽA, Miroslav, *Crkva i država sv. IV.*, str. 22.

²³⁵Đuro Kokša: rektor Hrvatskoga zavoda sv. Jeronima u Rimu od 1959. do 1979. (Prema: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Kokša, Đuro*. Pristupljeno: 9.9.2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32325>)

²³⁶RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 522.

²³⁷AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 315.

²³⁸AKMADŽA, Miroslav, *Crkva i država sv. IV.*, str. 23.

kako je očigledno, da biskupi svojim negativnim stavovima utječu na pregovore, te nije isključena mogućnost odgode pregovora na određeno vrijeme“. Casaroli je predložio sastanak izaslanstava u Rimu²³⁹ te rekao kako će sređivanje odnosa djelovati pozitivno na biskupe koji upravo i žele da se crkveno-državni odnosi uredi. Ambasador Vejevoda smatrao je kako Sveta stolica nije izgubila interes za uspostavom odnosa.²⁴⁰

Jugoslavenska strana nije ostavljala mogućnost uspostave odnosa bez prethodnog potpisivanja sporazuma. Casaroli navodi da je u tom trenutku preostalo ili odustati od pregovora i dolaska predstavnika Svete stolice ili pokušati ponovnim razgovorom doći do dogovora. U daljnjim pregovorima pregovarači Svete stolice nastojali su donijeti da se točke u kojima stoji da netko može pripadati nekoj vjeroispovijesti odnose i na to da je može i ispovijedati; da se osuda terorizma odnosi na bilo koju stranu koja je počinila²⁴¹; da se spoje točka u kojoj stoji da se djelatnost svećenika mora odvijati u vjerskim okvirima i točka kako svećenici ne smiju zloupotrijebiti vjersku funkciju u svrhu političkog karaktera²⁴²; kao i „da se ne može smatrati djelatnošću političkog karaktera naučavanje dogmatskih i moralnih istina Katoličke crkve“ (što vlada nije prihvatila). Također su predložili da se stavke koje se odnose na Zavod sv. Jeronima prošire na sve slične ustanove koje su prihvaćale jugoslavenske bogoslove, a da se zauzvat „dadnu zatražena jamstva protiv protuvjerske propagande u školama“, što je vlada također odbila.²⁴³ Svetoj stolici nije odgovaralo niti spominjanje Zavoda sv. Jeronima u sporazumu jer je dio jugoslavenskih biskupa smatrao kako bi to „predstavljalo diskriminaciju kako prema Zavodu, tako i prema Hrvatima“. ²⁴⁴ Sveta stolica i dalje nije prihvaćala da bi se kod imenovanja biskupa tražila suglasnost jugoslavenske vlade. Pitanje svećeničkih udruženja odgođeno je do dolaska vatikanskog izaslanika u Jugoslaviju. Što se tiče vjeronauka u školama, s vatikanske strane traženo je rješenje na koje bi obje strane pristale. Casaroli je iznio dvije mogućnosti završetka pregovora. U prvoj bi došlo do obnove odnosa „razmjennom pisama u kojima bi se precizirale one točke po kojima je postignut sporazum“. U drugoj bi se prihvatio Protokol, ali bi se izbacio dio koji spominje Zavod sv. Jeronima. Za sporne točke davane su usmene izjave²⁴⁵ koje nisu imale pravnu snagu. Dogovorena je i izrada zapisnika u kojemu će izjave biti navedene.²⁴⁶ Jugoslavija je smatrala

²³⁹Isto, str. 22-23.

²⁴⁰RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 522-523.

²⁴¹CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 351-353.

²⁴²RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 525.

²⁴³CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 351-353.

²⁴⁴RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 524.

²⁴⁵AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 315-316.

²⁴⁶Isto, str. 318.

kako su zahtjevi Svete Stolice za izmjenom i dopunom sporazuma posljedica stava jugoslavenskih biskupa i pritiska iseljenih svećenika.

Tito se složio s izmjenama u sporazumu. Ranković je smatrao da se točka koja se odnosi na Zavod sv. Jeronima treba izostaviti iz sporazuma.²⁴⁷ Na sjednici Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske iz siječnja 1966. godine, slovensko i hrvatsko političko vodstvo složilo se, ako nije moguće postići dogovor po tom pitanju, da se pitanje Zavoda sv. Jeronima izbaciti iz Protokola, a da bi se onda zauzvrat trebalo izbaciti i pitanje o imovinsko-pravnim pitanjima,²⁴⁸ a što se odnosilo na pravo na vlasništvo Crkve nad nekretninama, njegovu izgradnju i povrat onih nekretnina koje Crkva nije koristila, ali su bile u njezinu vlasništvu.²⁴⁹ Tijekom razgovora u Rimu u travnju 1966. godine iz teksta sporazuma izbačene su točke koje se odnose na Zavod sv. Jeronima i imovinsko-pravna pitanja te su prebačene u usmene izjave.²⁵⁰ Pavao VI. označio je početak posljednjeg dijela pregovora 1. svibnja 1966. godine.²⁵¹

Na sastanku 6. lipnja 1966. godine Casaroli i Mandić razgovarali su o razmjeni apostolskog izaslanika Svete stolice i izaslanika vlade SFRJ „tekstu zapisnika o činu potpisivanja *Protokola* o pregovorima i utvrđivanju nadnevka njegovog potpisivanja“. Mandić je predložio da se potpisivanje *Protokola* obavi 15., 16. ili 17. lipnja 1966. godine. U to se vrijeme u tisku pojavila informacija kako je „jugoslavenska vlada ustupila Sinodu Srpske pravoslavne crkve tekst *Protokola* na razmatranje“, čime jugoslavenski biskupi nisu bili zadovoljni. Zbog toga je Casaroli zatražio da se potpisivanje odgodi za nekoliko dana, dok se biskupi ne umire. Mandić je smatrao kako su pravi razlozi za odgodu potpisivanja *Protokola* neslaganje biskupa i iseljenika s potpisivanjem sporazuma. Također je opovrgnuo da je tekst sporazuma dan Srpskoj pravoslavnoj Crkvi, pa je tako Casaroli dobio i pismenu izjavu o tome.²⁵²

4.6. Završni dogovori

Savezna komisija za vjerska pitanja prihvatila je tekst sporazuma i usmenih izjava u svibnju 1966. godine kada je navedeno „da je najvažnije što se Svetoj Stolici nije popustilo u svezi s

²⁴⁷RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 525.

²⁴⁸AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 316.

²⁴⁹CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 359.

²⁵⁰AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 318.

²⁵¹AKMADŽA, Miroslav, *Crkva i država sv. IV.*, str. 24.

²⁵²AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 319.

odgojem mladeži“, kao i da „je Sveta Stolica mogla dobiti i više ovim sporazumom, naročito u materijalnom pogledu (izgradnja crkava, vraćanje područstvljene imovine), ali je to žrtvovala zbog Zavoda sv. Jeronima“. Kardinal Šeper bio je za odgodu potpisivanje *Protokola*, pa je tako papi 26. svibnja 1966. godine predao i predstavku biskupa protiv potpisivanja sporazuma. Papa je smatrao kako je potpisivanje sporazuma nužno.²⁵³ Šeper je smatrao da će potpisivanje sporazuma „biti shvaćeno kao uspio pokušaj Vlade da upregne Svetu Stolicu u svoju *protuhrvatsku* politiku“, kao i da bi Episkopat „radije pristao na moguće odmazde Vlade, nego da lice Crkve bude okaljano kompromisom i popuštanjem“. ²⁵⁴ Šeper je čak predlagao da tekst sporazuma ne bude objavljen, kao i da „biskupi mogu izjaviti kako ti dokumenti nisu nastali prema njihovim prijedlozima i u dogovoru s njima“. Međutim, to ne bi dovelo do zadovoljavajućeg rezultata uzevši u obzir da je dokumente mogla objaviti i Jugoslavija.²⁵⁵ Umjesto toga, Casaroli je smatrao kako bi biskupi „mogli izjaviti da su oni dali svoje prijedloge i zahtjeve u vezi s dokumentom i završetkom razgovora Svete Stolice s Vladom“, ali da su Svetoj stolici prepustili konačnu odluku. Također, Casaroli u *Bilješki za Pavla VI.* ne krije iznenađenje zbog Šeperove kasne intervencije, obzirom da je kardinal još u lipnju 1965. godine imao tekst dokumenta.²⁵⁶ Tako je „odluka o potpisivanju *Protokola* ipak donesena jer se smatralo da bi nepotpisivanje dovelo Katoličku crkvu u Jugoslaviji u još teži položaj“. ²⁵⁷ „Više nego što je popustio, kardinal se podložio sudu Svete Stolice“. ²⁵⁸ Šeper nije bio prisutan tijekom potpisivanja *Protokola*, „sa obrazloženjem da mu u Vatikanu tako nešto nisu sugerirali“. ²⁵⁹ „Kongregacija za izvanredne poslove prihvatila je sve predložene isprave o sporazumu 10. lipnja 1966. godine“. ²⁶⁰ Na sastanku u Saveznoj komisiji za vjerska pitanja odlučeno je da treba pomoći domaćim i stranim novinarima, „kako bi se utjecalo da informiranje bude što objektivnije“. Način informiranja u Jugoslaviji prepušten je političkim rukovodstvima svake republike, dok je u inozemstvu sadržaj trebalo „prilagoditi političkim prilikama i odnosima“. Dogovoreno je da na potpisivanju budu prisutni novinari te da ga snima televizija. Cjelokupan tekst *Protokola* trebalo je objaviti u *Službenom pismu*. U

²⁵³Isto, str. 318-319.

²⁵⁴VERAJA, Fabijan, *Putovima Providnosti*, str. 242.

²⁵⁵AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980*, str. 319.

²⁵⁶VERAJA, Fabijan, *Putovima Providnosti*, str. 243.

²⁵⁷AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980*, str. 319.

²⁵⁸CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 360.

²⁵⁹RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 531.

²⁶⁰AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980*, str. 319.

Saveznom sekretarijatu za informiranje tjedan dana prije potpisivanja sporazuma održan je razgovor s grupom novinara na kojemu su dane informacije u vezi s pisanjem članka.²⁶¹

5. POTPISIVANJE PROTOKOLA

Predstavnike Svete stolice primili su Boris Krajger, potpredsjednik SIV-a i Marko Nikezić, državni sekretar za vanjske poslove. *Protokol* o razgovorima koji su vođeni između predstavnika vlade SFRJ i predstavnika Svete Stolice, a u cilju sređivanja odnosa između jugoslavenske vlade i Katoličke Crkve, potpisan je 25. lipnja 1966. godine u Beogradu. Sporazum su potpisali monsinjor Agostino Casaroli, podtajnik Kongregacije za izvanredne crkvene poslove, u ime Svete Stolice te Milutin Morača, član SIV-a i predsjednik Savezne komisije za vjerska pitanja, u ime vlade SFRJ.²⁶² Na potpisivanju su bili nazočni i Petar Ivičević, Boris Kocijančić, Dimče Belovski i Luigi Bongianino²⁶³, kao i „12 do 19 stranih dopisnika“.²⁶⁴ Sporazumom je potvrđena razmjena poluslužbenih predstavnika. „Prema sporazumu Sv. Stolice trebala je odrediti apostolskog izaslanika sa sjedištem u Beogradu, koji će istovremeno imati dužnost izaslanika pri jugoslavenskoj vladi. Jugoslavenska vlada trebala je odrediti svog izaslanika pri Sv. Stolici“²⁶⁵, „koji će biti izaslanik Saveznog izvršnog vijeća, a ne šefa države“.²⁶⁶ Izaslanici će imati „povlastice i imunitet koji pripadaju pravim diplomatskim predstavnicima“.²⁶⁷ „Dokument je nazvan Protokolom jer je zapravo bio zapisnik pregovora, ali s učinkom međudržavnog sporazuma“.²⁶⁸ Milutin Morača prilikom potpisivanja sporazuma „izrazio je nadu kako će se odnosi između SFRJ i Sv. Stolice dalje razvijati u pozitivnom smjeru, izrazivši uvjerenje u dobre namjere Sv. Stolice i odavši priznanje papi Pavlu VI. za njegovu aktivnost za mir, napredak i bolju budućnost čovjeka“.²⁶⁹ Morača je smatrao kako je sređivanje crkveno-državnih odnosa „posljedicom dosljedne jugoslavenske politike, koja se temeljila na borbi za osiguranje mira, napredak čovječanstva te na „principima odvojenosti Crkve od države, ravnopravnosti svih vjerskih zajednica i slobode savjesti i vjeroispovjesti“. Casaroli je rekao kako „*Protokol* otvara novu stranicu u odnosima Sv. Stolice i Jugoslavije“. Također, „pozvao je na okretanje prema sadašnjosti i

²⁶¹RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 529-530.

²⁶²AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980*, str. 320.

²⁶³RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 531.

²⁶⁴Isto, str. 533.

²⁶⁵AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980*, str. 320.

²⁶⁶RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 532.

²⁶⁷AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980*, str. 320.

²⁶⁸KRIŠTO, Jure, *Stoljeće naroda i Crkve*, str. 563.

²⁶⁹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 320.

budućnosti, u kojoj su Sv. Stolica i njezin poglavar iskreni u svojoj otvorenosti prema izgradnji boljega svijeta“.²⁷⁰ Razmjena izaslanika odvila se u studenom 1966. godine. U Vatikan je došao izaslanik jugoslavenske vlade, Vjekoslav Cvrnje, a u Beograd apostolski delegat i izaslanik Svete stolice pri vladi SFRJ, mons. Mario Cagna.²⁷¹ Sveta stolica i jugoslavenska vlada uspostavile su pune diplomatske odnose 1970. godine. Tada je apostolski delegat Svete stolice u Beogradu dobio status pronuncija, a izaslanik jugoslavenske vlade pri Svetoj stolici status veleposlanika. Nedugo nakon toga Casaroli je posjetio jugoslavensku vladu u Beogradu, a u sklopu njegovog posjeta Jugoslaviji primio ga je i Josip Broz Tito na Brijunima. Već iduće godine Tito je posjetio papu Pavla VI., što „je bila prva službena posjeta predsjednika jedne socijalističke države Sv. Stolici“.²⁷²

Tekst *Protokola*:

„U općem okviru pitanja koja su bila predmet razgovora, predstavnici Vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iznijeli su slijedeće stavove jugoslavenske vlade:

1. Principi na kojima se zasniva u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji uređenje pravnog položaja vjerskih zajednica i koji su zagaranirani Ustavom i zakonima Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije jesu: sloboda savjesti i sloboda vjeroispovijesti; odvojenost crkve od države; jednakost i ravnopravnost svih vjerskih zajednica; jednakost u pravima i dužnostima svih građana bez obzira na vjeroispovijest i ispovijedanje vjere; sloboda osnivanja vjerskih zajednica; priznavanje svojstva pravnog lica vjerskim zajednicama.

U okviru ovih principa, Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije garantira Katoličkoj crkvi u Jugoslaviji slobodno vršenje poslova i vjerskih obreda.

Nadležni organi društveno-političkih zajednica (općina, kotara, pokrajina, republika, federacije) osiguravaju svim građanima, bez ikakvih razlika, dosljednu primjenu zakona i drugih propisa kojima se osigurava poštivanje slobode savjesti i slobode ispovijesti vjere zagaraniranih Ustavom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

²⁷⁰TROGRLIĆ, Stipan, „Protokol između Svete Stolice i vlade SFRJ 1966. godine“, str.123.

²⁷¹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 324.

²⁷²Isto, str. 377-378.

Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je spremna da uzme u razmatranje slučajeve na koje bi Sveta Stolica smatrala za potrebno da joj ukaže u vezi s ovim pitanjima.

2. Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije uvažava kompetencije Svete Stolice u vršenju njene jurisdikcije nad Katoličkom crkvom u Jugoslaviji u spiritualnim pitanjima i pitanjima crkvenog i vjerskog karaktera ukoliko one nisu protivne unutrašnjem poretku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Biskupima Katoličke crkve u Jugoslaviji bit će i ubuduće zagarantirana mogućnost održavanja kontakata sa Svetom Stolicom, smatrajući da takvi kontakti imaju isključivo vjerski i crkveni karakter.

Sveta Stolica - ostajući pri traženjima koja je sa svoje strane iznijela u toku razgovora u vezi sa potpunim reguliranjem odnosa između Katoličke crkve i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije – primila je na znanje izjave o stavovima Vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije koji su izraženi u točkama 1. do 2.

II.

U općem okviru pitanja koja su bila predmet razgovora, predstavnici Svete Stolice iznijeli su slijedeće stavove Svete Stolice:

1. Sveta Stolica potvrđuje principijelan stav da djelatnost katoličkih svećenika, u vršenju njihovih svećeničkih dužnosti, treba da se odvija u vjerskim i crkvenim okvirima i da shodno tome oni ne mogu da zloupotrebe svoje vjerske i crkvene funkcije u svrhe koje bi stvarno imale politički karakter.

Sveta Stolica je spremna da uzme u razmatranje slučajeve na koje bi Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije smatrala za potrebno da joj ukaže u tom pogledu.

2. Sveta Stolica – u skladu sa principima katoličkog morala – ne odobrava i osuđuje svaki akt, ma od koga počinjen, političkog terorizma ili sličnih kriminalnih oblika nasilja. Shodno tome u slučaju kada bi Jugoslavenska vlada ocijenila da su katolički svećenici učestvovali u nekoj akciji te vrste na šteti SFRJ, i smatrala za potrebno da Svetoj Stolicu ukaže na takve slučajeve, Sveta Stolica je spremna da uzme u razmatranje ta ukazivanja, radi poduzimanja postupaka i eventualnih odgovarajućih mjera koja Kanonsko pravo predviđa za takve slučajeve.

Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije – ostajući pri traženjima koja je sa svoje strane iznijela u toku razgovora u vezi s potpunim reguliranjem odnosa između

Katoličke crkve i SFRJ – primila je na znanje izjave o stavovima Svete Stolice koji su izraženi u tačkama 1. do 2.

III.

Obje strane izražavaju spremnost da se i ubuduće, kad god budu smatrale za potrebno, međusobno konsultiraju o svim pitanjima koja su od interesa za odnose između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Katoličke crkve.

IV.

U cilju olakšavanja daljnjih međusobnih kontakata Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je spremna da omogući boravak apostolskom delegatu u Beogradu, koji će imati ujedno i funkciju izaslanika pri istoj Vladi, s tim da ona sa svoje strane zadržava pravo da odredi svog izaslanika pri Svetoj Stolici. Sveta Stolica je sa svoje strane spremna da primi izaslanika Vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i da uputi apostolskog delegata u Beograd. Sačinjeno u Beogradu 25. lipnja 1966. godine, u dva originalna teksta podjednako autentična.“

Za Vladu
Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije,
Milutin Morača, s.r.

Za Svetu Stolicu,
Agostino Casaroli, s.r.²⁷³

²⁷³*Glas koncila*, 1966., br. 14, str. 3.

6. REAKCIJE NA POTPISIVANJE *PROTOKOLA*

6.1. Reakcije u Jugoslaviji

„Partijsko-politička se javnost o *Protokolu* informirala prije svega iz listova, dakle bez posebnih *partijskih materijala* i *okružnica* koji bi razjasnili promjene u odnosima države i KC-a“. Dakle, samo je najuži politički vrh znao sve informacije o pregovorima i reakcijama Crkve i partijskog članstva na *Protokol*.²⁷⁴ Jugoslavija je željela „sporazum prikazati kao svoju pobjedu i rezultat ispravnosti svoje politike prema Katoličkoj crkvi“, a ocijenila je i da se radi o „vjerojatno najpozitivnijem publicitetu, koji je Jugoslavija imala u inozemnom tisku o bilo kojem krupnijem pitanju jugoslavenske politike“. ²⁷⁵ S druge strane, postojao je određeni strah da će sporazum Crkva iskoristavati „za jačanje svojih pozicija u zemlji“. ²⁷⁶ Nastojalo se prikazati kako Crkva nije sporazumom dobila „ništa više od onoga što joj je i ranije bilo zajamčeno zakonskim propisima“, a što je u suprotnosti s partijskim izvještajima u kojima su nekad navedene izjave svećenika koji *Protokol* predstavljaju kao „pobjedu Crkve“ i „rezultat čvrstog stava Crkve i popuštanja države“. Za vlast je najvažnija točka prema kojoj Sveta stolica „osuđuje svaku zloupotrebu vjere u političke svrhe“. ²⁷⁷ U spisima Saveza omladine, SK-a i Socijalističkog saveza radnog naroda (SSRN) izražene su različite reakcije o *Protokolu* - od navoda kako je Katolička Crkva „i dalje naš najveći ideološki protivnik i najjača crkvena organizacija“ do izjednačavanja potpisivanja *Protokola* s „napuštanjem socijalizma“. ²⁷⁸ Očituje se i određena zbunjenost kod partijskog članstva koje nije znalo kako se postaviti prema Katoličkoj Crkvi u novonastalim okolnostima. ²⁷⁹

Cvrlje smatra kako je Sveta stolica prihvaćajući uređivanje crkveno-državnih odnosa na temelju jugoslavenskog zakonodavstva „priznala socijalističku stvarnost Jugoslavije“. ²⁸⁰ Naglašava „konstruktivnu ulogu Vatikana i pape“, s obzirom na to da je i nakon potpisivanja *Protokola* postojala konzervativna struja u Katoličkoj Crkvi u Jugoslaviji. Zaključuje da je razvoj odnosa između Katoličke Crkve u Jugoslaviji i Jugoslavije zaostajao za razvojem

²⁷⁴SPEHNJAK, Katarina, „Tumačenje *Protokola* o odnosima Jugoslavije i Vatikana iz 1966. u političkoj javnosti Hrvatske“, *Dijalog povjesničara-istoričara*, br. 3, Zagreb 2001., str. 474-475.

²⁷⁵AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 321.

²⁷⁶RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 534.

²⁷⁷SPEHNJAK, Katarina, „Tumačenje *Protokola* o odnosima Jugoslavije i Vatikana iz 1966. u političkoj javnosti Hrvatske“, str. 476-477.

²⁷⁸Isto, str. 480-481.

²⁷⁹Isto, str. 483.

²⁸⁰CVRLJE, Vjekoslav, *Vatikan u suvremenom svijetu*, str. 317.

odnosa između Svete stolice i Jugoslavije.²⁸¹ Tito je u razgovoru s Cvrljom „ocijenio pozitivnim obnovu odnosa sa Sv. Stolicom, napomenuvši da je bitno kako će se ponašati njen predstavnik i da li će se pokušati miješati u unutrašnje poslove Jugoslavije ili će nastojati doprinosti konačnom sređivanju odnosa između Katoličke crkve i države.“ Cvrlje je smatrao kako će na mons. Maria Cagnu, kao Talijana, „vjerojatno djelovati povoljan razvoj odnosa između Italije i Jugoslavije“. U istom razgovoru, Tito je rekao kako se treba boriti protiv djelatnosti Crkve koja sve više ulazi u društveni život. Ostavio je mogućnost i za uspostavu punih diplomatskih odnosa. Da su se crkveno-državni odnosi razvijali u dobrom smjeru, svjedoči i poklon koji je Tito uputio papi. Radi se o Meštrovićevoj drvenoj skulpturi *Isus i Samarićanka*. Zajedno s poklonom Tito je papi poslao i poruku u kojoj je pozdravio papino zalaganje za mir u svijetu, ali i izrazio nadanje kako će se odnosi Svete Stolice i Jugoslavije još unaprijediti.²⁸²

Srpska pravoslavna Crkva smatrala je da je *Protokol* novi konkordat. Kako nije bila zadovoljna potpisivanjem sporazuma, jugoslavenska joj je vlada pojačala novčanu pomoć. Tito je čak izjavio kako se puni diplomatski odnosi nisu uspostavili, „jer se vodilo računa o osjetljivosti Srpske pravoslavne crkve“.²⁸³ Srpska pravoslavna Crkva, ali i druge vjerske zajednice, smatrale su da se sporazumom „nekatoličke vjerske zajednice stavljaju u drugorazredan položaj“.²⁸⁴ Također, Država je i Islamskoj vjerskoj zajednici dala veću materijalnu pomoć nakon potpisivanja *Protokola*, a upoznavala ju je, kao i Srpsku pravoslavnu Crkvu, s tijekom pregovora sa Svetom stolicom.²⁸⁵

Dok se hrvatski i bosanskohercegovački biskupi nisu izjašnjavali o *Protokolu*, slovenski biskupi i beogradski nadbiskup Bukatko javno su ga podržali. Vjekoslav Cvrlje, izaslanik jugoslavenske vlade pri Svetoj stolici, „izrazio je žaljenje što biskupi nisu javno podržali *Protokol* u sredstvima javnog priopćavanja“. Iako se nisu svi biskupi slagali s potpisivanjem *Protokola*, a neki su htjeli napisati i prosvjedna pisma, svi su se biskupi umirili nakon papine poruke i intervencija kardinala Šepera. Tito je jednom prilikom rekao „da je papa progresivniji od biskupa u Jugoslaviji i da o toj činjenici treba voditi računa u izgrađivanju

²⁸¹Isto, str. 321-322.

²⁸²AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 323.

²⁸³Isto, str. 321-323.

²⁸⁴SPEHNJAK, Katarina, „Tumačenje *Protokola* o odnosima Jugoslavije i Vatikana iz 1966. u političkoj javnosti Hrvatske“, str. 482.

²⁸⁵RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 535.

državne politike prema Crkvi“. Papa Pavao VI. jednom je prilikom izjavio kako se odnosi s Jugoslavijom nalaze u prijelaznom obliku do obnove diplomatskih odnosa. U diplomatskim krugovima i medijima se komentiralo da „odnos Tita i Pavla VI. prelazi konvencionalne okvire i predstavlja indicaciju za daljnje sporazume, koji su potrebni svijetu u interesu mira i međunarodne solidarnosti“.²⁸⁶ Papa je isticao kako će se „katolička zajednica, koja u bilateralnom aktu vidi bolju garanciju poštivanja njezinih prava i sloboda djelovanja, osjećati ohrabrenom da radi sve više u korist svoje zemlje, za napredak cijele zajednice na putu pravde, slobode i sloge“.²⁸⁷ Biskup Frane Franić je u jednom članku napisao kako je potpisivanje *Protokola* od povijesnog značenja koji bi mogao značiti novu epohu Crkve i u Jugoslaviji i u svijetu, u odnosu Crkve prema marksizmu, ali ističe kako „o nekom kompromisu između kršćanske religije i marksističkog ateizma ne može biti ni govora“. Franić navodi i kako bi suradnja marksističke i kršćanske socijalno-ekonomske nauke mogla donijeti rješenje tadašnjih problema, kao i „da su sređeni odnosi s Katoličkom crkvom potreban uvjet za daljnji napredak naše države“. Smatra kako je došlo vrijeme da i Crkva uđe u dijalog sa socijalističkim državama, pa tako i s Jugoslavijom.²⁸⁸ Franić smatra kako je najvažnija druga točka sporazuma u kojoj se priznaju Svetoj stolici „kompetencije nad Katoličkom crkvom u Jugoslaviji u spiritualnim pitanjima i pitanjima crkvenog i vjerskog karaktera“. Ističe kako je „načelo odlično postavljeno“, ali da treba vidjeti kako će se sporazum primjenjivati u praksi. Napominje važnost svećenika i laika u poboljšanju crkveno-državnih odnosa koji su započeli *Protokolom*. Što se tiče točke u kojoj stoji da svećenici trebaju ograničiti svoju djelatnost na čisto crkvenu, držeći se podalje od političkog djelovanja, Franić smatra da se Crkva „ne odriče svoje vjerske i crkvene uloge i na političkom polju, ukoliko ona ima pravo i dužnost da propovijeda moral koji mora vrijediti i za politiku i za samu ekonomiju“. Također napominje kako je to dužnost prvenstveno biskupa. Svećenici se i dalje smiju osjećati kao pripadnici hrvatskog naroda, ali ne smiju „zloupotrebjavati vjeru u političke svrhe“. Je li nešto „politički terorizam“ ili nije, određivat će i država i Crkva. Biskup u članku spominje ugledne novine na Zapadu koje su pisale kako je „taj dio sporazuma učinjen zato, jer su bili u prošlosti Katoličke crkve u Jugoslaviji česti slučajevi političkog i terorističkog djelovanja svećenika“, što Franić označava kao netočno. Zaključuje kako će dijalog koji će nastati nakon potpisivanja *Protokola* „donijet bolju

²⁸⁶AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 321-324.

²⁸⁷CVRLJE, Vjekoslav, *Vatikan u suvremenom svijetu*, str. 319.

²⁸⁸FRANIĆ, Frane, „Refleksije o Protokolu o razgovorima vođenim između predstavnika vlade SFR Jugoslavije i predstavnika Svete Stolice“, *Crkva u svijetu*, br. 6, Split 1966., str. 3-4.

budućnost jednoj i drugoj strani“.²⁸⁹ Perić smatra kako su biskupi „pokazali koliko drže do toga protokola time što u trenutku njegova potpisivanja nije bio nijedan biskup nazočan u Beogradu“.²⁹⁰

Kardinal Šeper bio je zadovoljan što je došlo do sporazuma između Svete stolice i Jugoslavije, ali je smatrao kako *Protokol* nije razriješio bitno pitanje vjeronauka u školama, ali se nadao da će se i to pitanje riješiti „u postupku poboljšavanja odnosa između Crkve i države“.²⁹¹

Na Biskupskoj konferenciji iz 1966. godine papi je poslan telegram u kojem se pozdravlja dolazak apostolskog delegata.²⁹²

Razmjena izaslanika popraćena je i člankom u *Glasu koncila* u kojem stoji kako je do razmjene došlo polovicom studenoga te kako je prvo u Vatikan došao jugoslavenski izaslanik, Vjekoslav Cvrlje, a nakon njega u Beograd dolazi izaslanik Svete Stolice, Mario Cagna.²⁹³

6.2. Reakcije u inozemstvu

U mnogim stranim člancima moglo se pročitati kako je „pronađen model za druge socijalističke zemlje, kao i da je Vatikan prvi put priznao jednu socijalističku zemlju“. U medijima u zapadnoj Europi *Protokol* je naišao na veliki publicitet. Od socijalističkih zemalja jedino su Poljska i Mađarska sporazumu posvetile veću pažnju u medijima, dok je u ostalim socijalističkim zemljama javnost samo informirana o *Protokolu*.²⁹⁴ Sav strani tisak „dočekao je potpisivanje Protokola kao događaj dana“.²⁹⁵

Glas koncila prenio je članak iz vatikanskog dnevnika *L'Osservatore Romano* koji je objavljen na dan potpisivanja *Protokola*. Članak ocjenjuje *Protokol* kao „značajan kao točka do koje se prispjelo“, ali i kao „još značajniji po obećanjima što ih daje za budući razvitak“. Naglašava i kako se na sporazumu radilo dvije godine, i to „u atmosferi iskrenosti i u želji da

²⁸⁹Isto, str. 5-8.

²⁹⁰PERIĆ, Ratko, „Papinski zavod svetog Jeronima u Rimu (1959-2001)“, *Papinski hrvatski Zavod svetog Jeronima (1901-2001)*, Rim 2001., str. 386.

²⁹¹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 321.

²⁹²RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 534.

²⁹³*Glas koncila*, 1966., br. 24, str. 1.

²⁹⁴RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 533.

²⁹⁵CVRLJE, Vjekoslav, *Vatikan u suvremenom svijetu*, str. 319.

se pronadu rjesenja za probleme od zajednickog interesa“. Spominje se kako je tijekom pogreba pape Ivana XXIII. i krunidbe pape Pavla VI. bila prisutna jugoslavenska vlada, što je i nagovjestilo promjenu stava. Članak ocjenjuje izjavu III. u kojoj stoji kako „obje strane izražavaju spremnost da se i ubuduće, kad god budu smatrale za potrebno, međusobno konsultiraju o svim pitanjima koja su od interesa za odnose između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Katoličke crkve“ i izjavu IV. u kojoj se spominje razmjena izaslanika, kao najbitnije. U članku je istaknuto kako se ne radi o pravoj obnovi diplomatskih odnosa kakvi su bili prije 1952. godine te da ovakvi odnosi „predstavljaju nešto novo“, ali su „prikladni za ove posebne okolnosti“. Članak nadalje objašnjava kako nije moglo doći do konkordata ili *modus vivendija*, obzirom da jugoslavenski Ustav ne priznaje da se samo jednoj vjerskoj zajednici da poseban pravni položaj. Iako su neke točke *Protokola* već zagarantirane Ustavom i zakonima, drži se bitnim da su unesene i u sporazum kako bi „Sveta Stolica mogla Državu upozoravati na ono što bude držala važnim za punu primjenu načela i jamstava koja su dana, a Država izjavljuje kako je spremna da takva upozorenja uzme u razmatranje“. Što se tiče točaka u kojima je osuđen politički terorizam i zlouporaba svećeničke službe u političke svrhe, *L'Osservatore Romano* smatra kako su te stavke već „zajamčene za Jugoslaviju kao i za bilo koju zemlju samom naukom i disciplinom Katoličke crkve“. Članak završava sa željama da će „nova faza odnosa...služiti dobru Crkve i dobru naroda u Jugoslaviji, na korist mira i željene suradnje među narodima“.²⁹⁶ Ne prenošenje vlastitih stajališta *Glasa koncila o Protokolu*, nego samo prenošenje tekstova iz vatikanskog lista, „tumačilo se nezadovoljstvom određenih dijelova KC-a postignutim sporazumom“.²⁹⁷

Casaroli je za *Vjesnik* rekao kako se „oblik Protokola razlikuje od uobičajenih sporazuma ili diplomatskih dogovora jer je to obostrano izlaganje temeljnih načela koja druga strana prima na znanje, što tvori pozitivnu osnovu i potvrđuje volju dviju strana za dijalogom“. Naglasio je i kako „Protokol ima specifičan oblik po tome što ne ustanovljuje konkordat ili neki *modus vivendi*“. Priznavanjem „prostora slobode koji Crkva traži“ riješio se problem što prema jugoslavenskom Ustavu niti jedna vjerska zajednica ne može imati poseban položaj.²⁹⁸

²⁹⁶*Glas koncila*, 1966., br. 14, str. 3-4.

²⁹⁷SPEHNJAK, Katarina, „Tumačenje *Protokola* o odnosima Jugoslavije i Vatikana iz 1966. u političkoj javnosti Hrvatske“, str. 482.

²⁹⁸CVRLJE, Vjekoslav, *Vatikan u suvremenom svijetu*, str. 319.

Hrvatski svećenici u iseljeništvu imali su najviše zamjerki zbog potpisivanja *Protokola*, protiv kojega su željeli čak pokrenuti kampanju. Kardinal Šeper pokušao ih je razuvjeriti od toga nauma kada je u razgovoru s jednim iseljenim svećenikom rekao da sporazum treba prihvatiti „jer iza njega stoji sam papa Pavao VI.“ Međutim, hrvatski iseljeni svećenici donijeli su deklaraciju o potpisivanju *Protokola* u Königsteinu 7. kolovoza 1966. godine. Deklaracija je imala za cilj „točno obavještanje svjetske javnosti“, a u njoj je stajalo kako je u Državi „Partija iznad Ustava“ te da se u Jugoslaviji „ide na uništavanje vjere bez obzira na povremeno taktiziranje“. „Istaknuli su da u Jugoslaviji nema slobode savjesti i vjeroispovijesti, ni ravnopravnosti svih građana, te da se vrši nečovječni pritisak posebice na hrvatski narod i pripadnike katoličke vjere, koji se kao takvi diskriminiraju“. Osvrnuli su se na ubijanja i uhićenja svećenika, kao i na napise u jugoslavenskom državnom tisku u kojem je *Protokol* prikazan kao potvrda izjava o hrvatskim svećenicima „kao zlorabljiivačima svećeničke službe u političke svrhe i teroristima“. Naglasili su i kako „hrvatski svećenici ne žele biti vjesnici nikakve politike, a još manje njezine žrtve“.

U listopadu 1966. godine u Chicagu održan je sastanak od strane saveza hrvatskih svećenika u SAD-u i Kanadi. Na tom sastanku donesena je „zajednička izjava“ „u kojoj je potvrđena odanost Katoličkoj crkvi i papi, i priznato je pravo Sv. Stolica, da pregovara o zaštiti vjere i s komunističkim vladama, i izražena suglasnost s načelima Katoličke crkve prema političkim akcijama, političkom terorizmu i raznim vidovima nasilja“. Nakon toga iseljenički tisak nije više toliko oštro pisao o *Protokolu*.²⁹⁹

Fabijan Veraja spominje Casarolijevo čuđenje na izjavu kardinala Šepera da će se obveza Svete stolice na poduzimanje mjera radi „političkog terorizma“ „pokazati kao uspjeti pokušaj savezne vlade da skrene Svetu Stolicu na svoju protuhrvatsku liniju“, smatrajući da vatikanska diplomacija nije bila svjesna kako vlada vodi protuhrvatsku politiku, „te da i sporazum sa Svetom Stolicom ima poslužiti i u tu svrhu“. Ističe kako vlada nije skrivala da očekuje od Svete stolice da pomogne u stvaranju jedinstvene nacije, a da je Sveta stolica to i činila ne upotrebljavajući hrvatsko ime. Smatra kako je glavni vatikanski pregovarač trebao biti bolje upućen. Također, ne skriva čuđenje kasnom intervencijom kardinala Šepera. Donosi i dio članka iz *The Advocate* u kojem stoji: “opće je poznato, da jugoslavenska vlada maršala Tita pregovara, kako bi postigla, da crkvene vlasti na kakav način ograniče djelatnosti

²⁹⁹AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 321-322.

hrvatskih svećenika u stranom svijetu“.³⁰⁰ Veraja optužuje i kardinala Šepera da je „provodio politiku jugoslavenskog režima u odnosu na (nepoćudne) hrvatske svećenike u Rimu, nanoseći tako nepravdu ljudima koje je bez osnove optužio kao politikante“.³⁰¹ Upozorava na dvije struje jugoslavenskih biskupa, one koji su bili na „liniji manjeg otpora“ (Ujčić, Šeper, Bukatko i dr.) i liniju koju je još ranije predvodio Šepinac. Smatra kako je upravo na liniji na kojoj je bio kardinal Šeper i došlo do *Protokola*. Biskupi koji su imali isto mišljenje kao kardinal Šeper bolje su se uklapali u strategiju vatikanske *Ostpolitik*³⁰², a „od takve politike i od Protokola Crkva kao Božji narod nije imala značajne koristi“. Ističe kako se tijekom pregovora „nije dovoljno vodilo računa o nacionalnim interesima hrvatskog naroda“, ali da to ni ne čudi s obzirom na to da ni Šeper ni Kokša „u ono vrijeme nisu vjerovali u budućnost hrvatske nacije“.³⁰³

Srpsko političko iseljništvo također je negativno reagiralo na *Protokol*. Oni su povezivali potpisivanje sporazuma s Titovim obračunom s Rankovićem³⁰⁴, smatrajući da su on i njegovi pristaše smijenjeni jer su se protivili potpisivanju *Protokola*. Akmadža tvrdi kako pad Rankovića nema veze s potpisivanjem *Protokola*, navodeći kako se Ranković zalagao za popuštanje u vezi sa Zavodom sv. Jeronima. Srpsko iseljništvo također je *Protokol* percipiralo kao novi konkordat, smatrajući „da Hrvati sve više ostvaruju pozicije u Jugoslaviji i time dalje ugrožavaju interese Srpske pravoslavne crkve i srpskog naroda“.³⁰⁵ Živan L. Knežević je u jednom svom pismu napisao kako je Tito planirao sređivanje odnosa između Jugoslavije i Svete stolice kako bi „i na toj strani imao simpatije kad bude preuzeo to čišćenje...srpskih komunista“.³⁰⁶

³⁰⁰VERAJA, Fabijan, *Putovima Providnosti*, str. 244-246.

³⁰¹Isto, str. 251.

³⁰² Ostpolitik: vatikanska politika prema Istoku. Sovjetski savez i Sveta Stolica dogovorili su se da će na Drugom vatikanskom koncilu biti prisutna dva pravoslavna svećenika. Time započinje Ostpolitik, „čiji protagonist je postao nadbiskup Agostino Casaroli“. (Prema: ĆOSIĆ, Mirko, *Prijepor Crkve i komunizma: s posebnim osvrtom na stanje u bivšoj Jugoslaviji*, Zagreb, 2018., str. 236.)

³⁰³VERAJA, Fabijan, *Putovima Providnosti*, str. 261-263.

³⁰⁴Aleksandar Ranković, potpredsjednik republike, organizacijski tajnik SKJ i čelnik Udbe. Predvodio je centralističko-unitarističku struju u Partiji zbog čega se počeo razilaziti s J.B. Titom. Brijunski plenum isključio je Rankovića iz Centralnog komiteta. (Prema: MATKOVIĆ, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije*, Zagreb, 2003., str. 350-351.)

³⁰⁵AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 321-322.

³⁰⁶RADIĆ, Radmila, *Država i verske zajednice II.*, str. 533.

7. ZAKLJUČAK

Sukob Katoličke Crkve i jugoslavenskog komunističkog režima bio je prije svega ideološki. Međutim, osim nemogućnosti razumijevanja između vjernika katolika i komunista koji su bili ateisti, jugoslavenska vlast nije se mogla pomiriti ni s tim da je središte Katoličke Crkve bilo izvan Jugoslavije, u Vatikanu, a što nije išlo u prilog stvaranju jugoslavenske nacije, posebno uzevši u obzir napetosti između Jugoslavije i Italije po pitanju granice. Tito je zamislio Narodnu crkvu, koja bi se odcijepila od Rima, što hrvatski biskupi, lojalni Svetoj stolici kroz stoljeća, nisu mogli prihvatiti ni pod cijenu raznih restrikcija koja im je nametala vlada. Ta čvrsta povezanost Katoličke Crkve u Jugoslaviji sa Svetom stolicom razlog je što je od svih vjerskih zajednica u Jugoslaviji vlast najviše nesuglasica imala upravo sa Katoličkom Crkvom. Ipak, od početnih neprijateljstava moralo je doći barem do pokušaja pomirbe. Tome je zasigurno pomogao Titov raskid sa Staljinom 1948. godine. Također, obje su strane shvatile da njihov suživot na taj način više nije moguć. Stoga šezdesete godine dvadesetoga stoljeća predstavljaju prekretnicu u crkveno-državnim odnosima u Jugoslaviji. Jugoslavenske vlasti iskoristile su smrt Alojzija Stepinca kako bi ga prikazale kao onoga koji je onemogućavao svaki dijalog. Od države koja se ugleda na Sovjetski savez, Jugoslavija postaje država koja balansira između Istoka i Zapada, a vrhunac takve politike vidi se u Titovom Pokretu nesvrstanih. Takvo političko stanje precrtava se i na odnose s Katoličkom Crkvom. To je razlog zašto je nakon potpisivanja *Protokola* Jugoslaviji bilo jako važno kako je potpisivanje predstavljeno u javnosti. S druge strane, i Katolička Crkva se mijenja, čemu je najviše pridonio Drugi vatikanski koncil i pape pod čijom je palicom taj Koncil vođen. Od poslanice *Divini Redemptoris* iz 1937. godine Katolička Crkva dolazi do trenutka kada se otvara prema svijetu, ali i prema Istoku i komunističkim državama. Nije to značilo prihvaćanje komunizma kao takvog, nego prihvaćanje postojanja komunizma za koji

se tada činilo da će još dugo vremena biti stvarnost u jednom dijelu Europe i nastojanja Katoličke Crkve da se pomogne i olakša vjernicima katolicima da u takvom okruženju sačuvaju vjeru. Svetoj je stolici zasigurno bilo lakše pregovarati s Jugoslavijom, nego primjerice s Mađarskom i Poljskom, upravo zbog otvorenosti Jugoslavije prema Zapadu. Može se reći da je Jugoslavija jedva dočekala nešto poput Drugog vatikanskog koncila kako bi dobila izliku za dijalog sa Svetom stolicom koji bi otklonio napetosti. Ipak, jugoslavenskoj strani u pregovorima bilo je važnije ograničiti političku djelatnost Crkve, nego poboljšati položaj vjernika. S obzirom na to da nisu jednako gledale na sporazum, odnosno nisu imale jednak cilj zbog kojega žele njegovo potpisivanje, tijekom pregovora nije nedostajalo taktiziranja. Tako je *Protokol* rezultat pregovora i kompromisa, a nikako konkordat. Dok su reakcije jugoslavenskih biskupa donekle ravnodušne i pomirene sa situacijom i odlukom Svete Stolice, tako su reakcije hrvatskih iseljenika prilično negativne. Iseljenici *Protokol* percipiraju kao „protuhrvatski“. Ostaje pitanje kako je potpisivanje *Protokola* utjecalo na praktične vjernike, odnosno je li im njegovo potpisivanje olakšalo ispovijedanje vjere u ateističkoj sredini ili je sporazum poslužio kako bi umirio jugoslavensku vlast i Svetu stolicu i stvorio preduvjete za daljnji dijalog i obnovu diplomatskih odnosa.

8. BIBLIOGRAFIJA

8.1. Literatura

1. AKMADŽA, M. (2009). *Franjo Šeper: mudročću protiv jednoumlja*, Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“; Rijeka: „Otokar Keršovani“.
2. AKMADŽA, M. (2013). *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, Zagreb: Despot infinitus; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest.
3. AKMADŽA, M. (2004). Pregovori Svete Stolice i Jugoslavije i potpisivanje protokola iz 1966. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 36 No. 2, 473-503.
4. AKMADŽA, M. (2004). „Razgovori zagrebačkog nadbiskupa dr. Franje Šepera sa predsjednikom Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske Stjepanom Ivekovićem (1960-1963)“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 34-35-36 No. 1, 245-281.
5. AKMADŽA, M. (2008). Svetozar Rittig - svećenik ministar u komunističkoj vladi, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice - VDG Jahrbuch*, Vol. 15, No. 1, 101-115.
6. AKMADŽA, M. (2003). Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine, *Croatica Christiana periodica*, Vol. 27 No. 52, 171-202.
7. ANDREIĆ, D. (2019). Okolnosti suđenja zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu, analiza sudskoga spisa i pravne održivosti presude, *Obnova*, Vol. 12, No 1., 91-112.
8. BANAC, I.(2013)., *Hrvati i Crkva*, Zagreb : Profil knjiga; Sarajevo: Svjetlo riječi.
9. BENIGAR, A. (1974). *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, Rim: ZIRAL.
10. CASAROLI, A. (2001). *Mučeništvo strpljivosti: Sveta Stolica i komunističke zemlje (1963. - 1989.)*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
11. CVRLJE, V. (1992). *Vatikanska diplomacija: Pokoncilski Vatikan u međunarodnim odnosima*, Zagreb: Školska knjiga: Kršćanska sadašnjost.
12. CVRLJE, V. (1980). *Vatikan u suvremenom svijetu*, Zagreb: Školska knjiga.
13. ĆOSIĆ, M. (2018). *Prijepor Crkve i komunizma: s posebnim osvrtom na stanje u bivšoj Jugoslaviji*, Zagreb: Naklada Nediljko Dominović.
14. FRANIĆ, F. (1966). Refleksije o Protokolu o razgovorima vođenim između predstavnika vlade SFR Jugoslavije i predstavnika Svete Stolice, *Crkva u svijetu*, br. 6, 3-8.

15. JAKULJ, I. (2015). Pravni položaj Katoličke crkve u Republici Hrvatskoj: od totalitarizma do demokracije. *Crkva u svijetu, Vol. 50 No. 3*, 478-513.
16. KAJINIĆ, J. (2013). *Nadbiskup Franjo Šeper i crkveno-državni odnosi 1960.-1969.* Doktorski rad. Zagreb: Hrvatski studiji.
17. KRIŠTO, J. (2019). *Stoljeće naroda i Crkve: povijest Katoličke Crkve u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u 20. stoljeću*, Zagreb: Školska knjiga.
18. LUŠIĆ, T. (2002). *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*, Zagreb: Ministarstvo vanjskih poslova: Diplomatska akademija.
19. MATKOVIĆ, H. (2003). *Povijest Jugoslavije*, Zagreb: Naklada Pavičić.
20. MIKIĆ, A. (2016). *Crkveno i društveno značenje Glasa koncila od 1963. do 1972.* Doktorski rad. Zagreb: Hrvatski studiji.
21. MILIĆ, M. (1998). *Pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.*, Split: Laus
22. PERIĆ, R. (2001). Papinski zavod svetog Jeronima u Rimu (1959-2001), J. Bogdan (ur.), Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima (1901-2001) (363-396). Rim: Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima.
23. RADELIĆ, Z. (2006). *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. -1991: od zajedništva do razlaza*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest: Školska knjiga.
24. RADIĆ, R. (2002). Država i verske zajednice 1945.-1970. II, Beograd: Inis.
25. SPEHNJAK, K. (2001). Tumačenje Protokola o odnosima Jugoslavije i Vatikana iz 1966. u političkoj javnosti Hrvatske, *Dijalog povjesničara-istoričara, br. 3*, 473-485.
26. TROGRIĆ, S. (2015). Protokol između Svete Stolice i vlade SFRJ 1966. godine, *Istarska Danica 2016.*, 121- 124.
27. VERAJA, F. (2013). Putovima Providnosti. Hrvatski zavod sv. Jeronima u Rimu i dušobrižništvo hrvatskih iseljenika u kontekstu Ostpolitik Svete Stolice, Split – Rim: Crkva u svijetu, Hrvatski povijesni institut u Rimu.
28. VIDOVIĆ, M. (1996). *Povijest Crkve u Hrvata*, Split: Crkva u svijetu.
29. VUŠKOVIĆ, B.; VRCAN, S. (1980). *Raspeto katoličanstvo: i druge studije i eseji iz sociologije religije*. Zagreb: Centar CK SKH za idejno-teorijski rad.

8.2. Tiskani izvori

1. AKMADŽA, M. (2017). *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji. Svezak IV. 1965.-1968.*, Zagreb:

Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić"; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest-podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.

2. PALANOVIĆ, E. (1973). *Bibliografija Glasa koncila: 1962-1973*, Zagreb: Nadbiskupski Duhovni stol.

8.3. Tisak

1. *Glas koncila*, 1966., br. 14

2. *Glas koncila*, 1966., br. 24

8.4. Internetski izvori

1. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, *Pavao VI.*, Pristupljeno: 19. 8. 2020.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=47088>

2. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Ivan XXIII.*, sv. Pristupljeno: 19. 8. 2020.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=28096>

3. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Casaroli, Agostino*. Pristupljeno: 4. 9. 2020.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=10932>

4. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Koncil*. Pristupljeno: 19. 8. 2020

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32720>

5. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Kardelj, Edvard*. Pristupljeno: 3. 9. 2020.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30464>

6. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, *Modus vivendi*. Pristupljeno: 8. 9. 2020.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41498>

7. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Kokša, Đuro*. Pristupljeno: 9. 9. 2020.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32325>

8. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, *Dilas, Milovan*. Pristupljeno: 11. 9. 2020.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16908>

9. Catholic Hierarchy. *Antonio Cardinal Samorè*. Pristupljeno: 4. 9. 2020.

<http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bsamore.html>

10. Catholic Hierarchy. *Amleto Giovanni Cardinal Cicognani*. Pristupljeno: 4. 9. 2020.

<https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bcicog.html>

Sažetak

Sukob između Katoličke Crkve i komunističkog režima počinje već tijekom Drugog svjetskog rata, a nastavlja se i u razdoblju Jugoslavije kada dolazi do suđenja svećenicima, oduzimanja crkvene imovine, izbacivanja vjeronauka iz škola, obustavljanja vjerskog tiska te nastojanja da se deklarirani vjernici uklone iz javnog života. Jugoslavenska vlast želi stvoriti Narodnu crkvu, koja bi bila odvojena od Rima. Alojzije Stepinac se usprotivljuje tim nastojanjima nakon čega je protiv njega proveden sudski proces. Crkva i Država sukobljavaju se i zbog staleških udruženja katoličkih svećenika koje vlast podržava, a Crkva zabranjuje. Crkveno-državni odnosi još su se zaoštrili sproglašenjem Alojzija Stepinca kardinalom nakon čega dolazi do prekida diplomatskih odnosa, 1952. godine. Do naznaka ponovnih razgovora između Jugoslavije i Svete Stolice dolazi nakon Stepinčeve smrti 1960. godine, čime vlast nastoji prikazati upravo Stepinca kao onoga koji je priječio pregovore o uspostavi odnosa. Važan je čimbenik u odnosu Svete stolice prema komunističkim državama Drugi vatikanski koncil, kao i dvojica papa čiji se pontifikati poklapaju s njegovim održavanjem. Na Koncilu je posebno istaknut dijalog s ateističkim društvima. Službeni pregovori počinju 1964. godine, a vođeni su u Beogradu i Rimu. Pitanja koja su bila najvažnija jugoslavenskoj strani jesu: imenovanje biskupa, Zavod sv. Jeronima, svećenička udruženja, zabrana zloupotrebe vjere u političke svrhe, zabrana djelovanja inozemnih medija protiv Jugoslavije te beatifikacija Alojzija Stepinca i kanonizacija Nikole Tavelića, dok su Svetoj stolici bila najvažnija pitanja slobode vjeroispovijesti, vjeronauka, vjerskih škola i katoličkog tiska. *Protokol* je i potpisan 25. lipnja 1966. godine u Beogradu, a dogovorena je i razmjena poluslužbenih predstavnika. Na sporazum najnegativnije je reagiralo hrvatsko iseljništvo i Srpska pravoslavna Crkva. Hrvatski biskupi i kardinal Šeper imali su zamjerke u vezi sporazuma, ali su se podložili volji Svete stolice, koja je zajedno s jugoslavenskom vladom, sporazumom bila najzadovoljnija.

Ključne riječi: *Protokol* iz 1966. godine, Sveta stolica, Drugi vatikanski koncil, Jugoslavija, komunistički režim

THE SIGNING OF THE PROTOCOL BETWEEN THE HOLY SEE AND YUGOSLAVIA 1966. GENESIS. MEANING. EFFECTS.

Abstract

The conflict between the Catholic Church and the communist regime began during the Second World War and continued during the Yugoslavian period when priests were prosecuted, Church property confiscated, religious education banned in schools, the religious press suspended, and efforts made to remove declared believers from public life. The Yugoslav government wanted to establish a national Church, which would be separated from Rome. Aloysius Stepinac opposed these efforts; therefore, a trial was conducted against him. The Church and the State were also in conflict due to the Class Associations of Catholic Priests, which the government supported and the Church forbade. Church-state relations became even more strained after Aloysius Stepinac was proclaimed cardinal; consequently, diplomatic relations were severed in 1952. Indications of renewed talks between Yugoslavia and the Holy See began to appear after the death of Stepinac in 1960, whereby the government was trying to portray Stepinac as the one who obstructed negotiations on establishing relations. An important factor in the relationship between the Holy See and the communist states is the Second Vatican Council, as well as the two popes whose pontiffs coincide with its sessions. The dialogue with atheistic societies was especially emphasised at the Council. The official negotiations were held in 1964, in Belgrade and Rome. The issues that were most important to the Yugoslav side were the appointments of bishops, the Institute of St. Jerome, the Associations of Catholic Priests, ban on abuse of religion for political purposes, ban on foreign media against Yugoslavia, and the beatification of Aloysius Stepinac as well as the canonisation of Nikola Tavlić. Furthermore, the most important issues for the Holy See were freedom of religion, religious education, Catholic schools and the Catholic press. The Protocol was signed in Belgrade on June 25, 1966, and the exchange of semi-official representatives was also agreed. Croatian emigrants and the Serbian Orthodox Church reacted most negatively to the agreement. The Croatian bishops and Cardinal Šeper had objections to the agreement; however, they submitted to the will of the Holy See, which, together with the Yugoslav government, was most satisfied with the agreement.

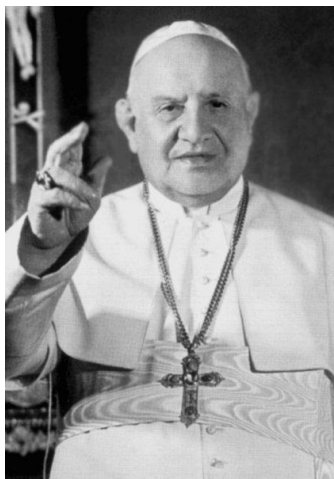
Keywords: 1966 Protocol, Holy See, Second Vatican Council, Yugoslavia, Communist Regime

Prilozi

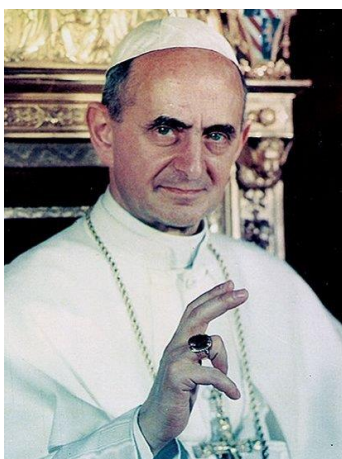
Slika br. 1. Suđenje Alojziju Stepincu

(<https://www.cro-portal.com/hrvatska/povijesni-dan-hrvatski-sud-odlucuje-o-reviziji-komunistickog-sudenja-alojziju-stepincu>; 3. 9. 2020.)

Slika br. 2. Papa Ivan XXIII.

(<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=28096>; 3. 9. 2020.)

Slika br. 3. Papa Pavao VI.

(<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=47088>; 3. 9. 2020.)

Slika br. 4. Drugi vatikanski koncil 1962. godine

(<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32720>; 3. 9. 2020.)

Promatrači Ruske pravoslavne Crkve, Vitalij Borovoj i Vladimir Kotljarov, u razgovoru s papom Ivanom XXIII.

(CVRLJE, V. (1980). *Vatikan u suvremenom svijetu*, Zagreb: Školska knjiga.)

Sudionici Biskupske konferencije Jugoslavije 22. rujna 1961. godine, kojom je predsjedao Franjo Šeper.

(AKMADŽA, M. (2009). *Franjo Šeper: mudročću protiv jednoulja*, Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“; Rijeka: „Otokar Keršovani“.)

Slika br. 5. Jugoslavenski ambasador Vjekoslav Cvrlije predaje poruku Josipa Broza Tita papi Pavlu VI., 22. 12. 1966. godine
(CVRLJE, V. (1980). *Vatikan u suvremenom svijetu*, Zagreb: Školska knjiga.)

Posjet Agostina Casarolija Josipu Brozu Titu na Brijunima 26. 8. 1970. godine
(CVRLJE, V. (1980). *Vatikan u suvremenom svijetu*, Zagreb: Školska knjiga.)

Slika br. 6. Posjet Josipa Broza Tita papi Pavlu VI. 29. 3. 1971. godine)
(CVRLJE, V. (1980). *Vatikan u suvremenom svijetu*, Zagreb: Školska knjiga.)

Slika br. 7. U ime pape, u posjet Josipu Brozu Titu došli su državni sekretar Vatikana kardinal Villot i msgr. Benelli, 29. 3. 1971. godine
(CVRLJE, V. (1980). *Vatikan u suvremenom svijetu*, Zagreb: Školska knjiga.)

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOGA/DIPLOMSKOGA RADA (PODCRTAJTE
ODGOVARAJUĆE) U DIGITALNI REPOZITORIJ FILOZOFSKOGA FAKULTETA
U SPLITU**

Student/Studentica: Monika Stjepanović

Naslov rada: Potpisivanje *Protokola* između Jugoslavije i Svete stolice 1966. godine. Geneza. Značenje. Odjeci.

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Vrsta rada: diplomski rad

Mentor/Mentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): prof. dr. sc. Marko Trogrlić

Sumentor/Sumentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): /

Članovi Povjerenstva (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): prof. dr. sc. Josip Vrandečić;
doc. dr. sc. Nikša Varezić

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanoga završnoga/diplomskoga rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice potpuno odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) u otvorenom pristupu

b) dostupan studentima i djelatnicima FFST-a

c) dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6mjeseci / 12mjeseci / 24 mjeseca (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnoga) ograničavanja pristupa Vašemuočjenskomu radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnomu tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 21. rujna 2020.

Potpis studenta/studentice: *Monika Stjepanović*

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja ___Monika Stjepanović___, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja _magistrice edukacije Povijesti i Povijesti umjetnosti___, izjavljujem da je ovaj završni/diplomski rad rezultat isključivo mogega rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i literatura. Izjavljujem da ni jedan dio završnoga/diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, stoga ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnoga/diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, ___21. rujna 2020._____

Potpis

Monika Stjepanović